

PROF. DR. MUSTAFA TURAN ARMAĞANI

2. CİLT

EDİTÖR
PROF. DR. NASRULLAH UZMAN

PROF. DR.
MUSTAFA TURAN
ARMAĞANI

2. CİLT

EDİTÖR
PROF. DR. NASRULLAH UZMAN

PROF. DR. MUSTAFA TURAN ARMAĞANI

2. Cilt

Editör
Prof. Dr. Nasrullah Uzman

Genel Yayın Yönetmeni
Hakan Sarı

Kapak Tasarımı & Dizgi
IHLAMUR

1. Basım
IKSY: 335
Ihlamur Akademi: 158
Mayıs 2026
ISBN (2.c): 978-625-8760-10-1
ISBN (tk): 978-625-8760-08-8

Baskı ve Cilt
Bizim Büro Basımevi
Sertifika No: 42488

IHLAMUR®

Topkapı Mah. Kahalbaş Sok. No:31/1 Fatih - İstanbul
Tel: +90 535 550 00 05
ihlamurakademi@gmail.com
www.ihlamurkitap.com • www.ihlamur.com.tr
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 12669

Ihlamur Akademi, İdeal Kültür Yayıncılık markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Takdim	
Prof. Dr. Nasrullah UZMAN	11
1943 Adana Görüşmelerinin Diplomatik Etkileri ve Dış Basındaki Yankıları	
Prof. Dr. Mustafa BOSTANCI - Dr. Onur KÖSE	13
Abdüsselam Bey Vakıflarından Kudüs ve Haremeyn Tahsisatı	
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	43
Geçmişin İzinde, Geleceğin İnşasında: Cumhuriyetin Tarihi Temelleri	
Prof. Dr. Necdet HAYTA	55
İzmir Ermenileri Tehcir Edildi mi?	
Prof. Dr. Nejdettin BİLGİ	67
Cumhuriyet Dönemi Muharir ve Eğitimcilerinden Mithat Sadullah Sander (1890-1961)	
Dr. Ömer Faruk YELKENÇİ - Prof. Dr. Nuri GÜÇTEKİN	95
Behçet Kâmi'nin "Türk Nîmetinin Kâfirleri: Tarihîmizde Rumlar, Patrikhane ve Yunancılık" Adlı Eserinin Tanıtımı ve Değerlendirilmesi	
Prof. Dr. Oktay BOZAN - Öğr. Gör. Burak KAZAN	129
Türk Adı ve Kimliği, Türk Tarihînin Sistematiği ve Türklerin Tarihi Coğrafyası	
Prof. Dr. Sadettin Yağmur GÖMEÇ	153
Yunan İşgalinin Sınırlandırılması Sorunu	
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN	187
İran'da 1906 Meşrutîyet Öncesi ve Sonrası Gelişmeler	
Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ	201
Mustafa Kemal Atatürk'ün Hitit Çalışmalarına Desteği: Hitit ve Asya Çalışmaları Cemiyeti	
Prof. Dr. Serdar SARISIR	219
Mısır Haremeyn Vakıflarının Süveyş'te Gemi İnşasında Rol ve İşlevi (1517-1800)	
Prof. Dr. Tahir SEVİNÇ	235
Akıllı Güç ve Zorlayıcı Diplomasi: Hatay'ın Kazanılmasında Türk Dış Politikası Stratejileri (1918-1939)	
Prof. Dr. Tekin ÖNAL	273
Serasker Ali Sâib Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1827-1891)	
Prof. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK	297

Kosova'nın Bağımsızlık İlanının İngiliz ve Türk Basınına Yansımaları (17 Şubat 2008) Prof. Dr. Tuğba BELENLİ.....	315
Kırım'ın Türk Tarihi ve Rus İşgal Dönemi Yağmur DERİN ÜKTEN - Prof. Dr. Üçler BULDUK.....	339
Sanayi Devriminin Küresel Vitrinleri: 19. Yüzyıl Dünya Fuarları Prof. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN.....	355
Kalemi ile Bir Çığır Açan Cevat Hakkı Tarım'ın İlmî ve Kültürel Hizmetleri Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN.....	391
Osmanlılar Döneminde Bursa Kent Ekonomisinde İş Birliği Akitleri (1600-1650) Prof. Dr. Zafer KARADEMİR.....	405
Demokrat Parti Cumhuriyet Halk Partisi Münasebetleri Çerçevesinde Türk Siyasetinde Uzlaş Kültürü (1946-1950) Doç. Dr. Ahmet GÜLEN.....	437
MÖ II.-I. Yüzyılda Armenia: Artaksiad Hanedanlığı ve Bölgesel Güçlerle İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme Doç. Dr. Alican DOĞAN.....	457
Sadri Maksudi'nin Devlet Duması Kürsüsünde Verdiği Mücadele Doç. Dr. Alper ALP.....	493
Son Dönem Osmanlı Eğitim Kurumlarının Mâlî Kaynaklarıyla İlgili Bazı Tespitler Doç. Dr. Ebubekir KEKLİK.....	513
Sultan Abdülaziz'in Hal'i Meselesinin Avrupa'daki Yankıları Doç. Dr. Emel DEMİR GÖRÜR - Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim GÖRÜR.....	525
Birinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Eçmiadzin Kilisesi'nin Siyasi Faaliyetleri Doç. Dr. Eray BAYRAMOL.....	555
Tokat Şer'iyye Sicillerine Göre 19. Yüzyılda Tokat'ta Kullanılan Kumaşlar Doç. Dr. Hüsnü YÜCEKAYA.....	575
Büyük Mücadelenin Küçük Kahramanları: Antep Savunmasında Çocuklar Doç. Dr. İbrahim TAVUKÇU.....	589
Annan Planı Sürecinin KKTC Cumhuriyet Meclisi'ndeki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme (2004) Doç. Dr. Mehmet BİÇİCİ - Murat DAĞ.....	615
Türk Hava Harp Sanayiinin Türk Hava Ordusunun Kuruluş, Teşkilatlanma, Kurumsallaşma ve Stratejik Güce Dönüşme Ekseninde İncelenmesi (1951-2014) Doç. Dr. Osman YALÇIN.....	647
Türk Gazâ Politikalarında Gâzî-Derviş, Alp-Eren Portreleri Üzerine Bir Değerlendirme Doç. Dr. Şeyda BÜYÜKCAN SAYILIR.....	687
Osmanlı Kadının Çalışma Hakkı ve Çekinceler Doç. Dr. Tuğba ÇINAR.....	703

1943 ADANA GÖRÜŞMELERİNİN DİPLOMATİK ETKİLERİ VE DIŞ BASINDAKİ YANKILARI

Prof. Dr. Mustafa BOSTANCI*
Dr. Onur KÖSE**

Giriş

Eylül 1939’da Almanya’nın Polonya’ya saldırmasıyla başlayan İkinci Dünya Savaşı, kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. 1941’e gelindiğinde savaş önce Balkanlar ve Orta Doğu’ya, sonra ise Almanya’nın Sovyetler Birliği’ne saldırmasıyla Doğu Avrupa’ya yayılmıştır. 1942 yılının sonunda savaş kuzeyde Stalingrad’a, güneyde İskenderiye yakınlarına kadar ulaşmıştı. Bu süreçte Türkiye’nin jeopolitiği de önem kazanmıştır. Alman ordularının her iki cephede de durdurulmasıyla Müttefiklerin Türkiye üzerindeki baskıları yeniden başlamıştı. Türkiye ile ilgili Müttefik planları genellikle açılması planlanan Balkan cephesi, Ploesti bombardımanı, Boğazların Müttefiklere açılması, On İki Ada ve Girit’in geri alınması gibi konular üzerine şekillenmişti. Bunun için de elbette Türkiye’nin kapsamlı bir şekilde silahlandırılması gerekiyordu. Türkiye’nin savaşa girmesi hususunda Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında görüşmeler yapılmış, Kazablanka Konferansı’nda da bu konu detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Ocak 1943’te yapılan Kazablanka Konferansı’nda Birleşik Krallık’ın Ege’ye ve Balkanlar’a Türkiye üzerinden yapılacak askeri harekât tezi, Amerika Birleşik Devletleri tarafından Müttefik kaynaklarının bölünmesi olarak algılandı ve onay görmedi. Buna rağmen Churchill’in İnönü ile görüşmesi Amerika Birleşik Devletleri tarafından da kabul edildi. Görüşme, Kazablanka Konferansı’nın hemen ardından 30-31 Ocak 1943’te Adana’da gerçekleşti¹.

Adana görüşmelerinin diplomatik etkileri ve dış basındaki yankıları adlı bu çalışmanın amacı; savaşın dengelendiği bir dönemde kilit bir öneme sahip Adana görüşmelerinin diplomatik etkilerini ve dünya basınındaki yankılarını karşılaştırarak analiz etmektir. Adana görüşmelerinin diplomatik etkileri, Dışişleri Bakanlığı Türk diplomatik arşivi, İngiliz arşivi, Amerikan arşivi ve

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, m.bostanci@hbu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7518-3057.

** Bağımsız Araştırmacı, onurkose26@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7465-124X.

¹ İzzet Öztoprak, “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.16, S.46, Mart 2000, s. 153-155.; Türkiye’nin, İkinci Dünya Savaşı esnasında doğu bölgesine/sınırlarına özel önem verdiği gözlemlenmiştir. 1941 yılında Milli Müdafaa Vekâleti’nin teklifi üzerine Hükümet’in aldığı karar gereği; Şark bölgesindeki birliklerin kışlık ihtiyaçlarının bir an evvel naklinin sağlanması için Bitlis, Van ve Siirt sınırları dâhilinde bulunan nakil vasıtalarının gerekli görülenlere ücretli taşıma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu durumun Sovyet Rusya’ya duyulan güvensizliğin bir sonucu olduğu düşünülebilir. Bkz. Erdem Karaca, *Cumhuriyetin Teşekkülü Sürecinde Bitlis Vilâyeti/Kazası*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara, 2020, s. 85.

ABDÜSSELAM BEY VAKIFLARINDAN KUDÜS VE HAREMEYN TAHSİSATI

Prof. Dr. Mustafa GÜLER*

Giriş

Kudüs şehri ve özelinde Mescid-i Aksa, coğrafi bakımdan Mekke ve Medine'den farklı olsa da, İslam tarihinin ilk döneminden itibaren Müslüman devletlerin yöneticileri ve imkân sahibi tebaası tarafından vakıflar yoluyla desteklenmiştir. Bu destek mantığının temelinde hiç şüphesiz birincil saik şehrin kutsiyetidir. Devletler açısından ise dini ve siyasi sorumluluk ile şehirde yaşayanlar nazarında kabul edilebilirlik diğer etkenler olarak zikredilebilir.

Bu temel saiklerden hareketle ilhak öncesi dönemde bir kısım Osmanlı ricali ve Sultan II. Murad Kudüs'e değişik şekil ve meblağlarda vakıf yapmışlardır. Aynı ameliye ilhaktan sonra da devam etmiş, sultanlar ile diğer şahıslar muhtemelen şehir ile alakalı olarak kendilerine ulaşan talep veya ihtiyaç için değişik vakıflar kurmuşlardır. Yapılan bu tahsislerin akarları eğer Kudüs'e uzak coğrafyalarda ise İstanbul'da toplanmış ve Surre Alayları ile yola çıkarılarak Ramazan Bayramı günlerinde şehre ulaştırılmıştır.

Bu çalışmada Abdüselam Bey'in Gurre-i Recep 931/ 24 Nisan 1525 tarihinde tesis ettiği ve İstanbul başta olmak üzere değişik yerlerdeki akar ve hayratının vakfiyesinde geçen Mekke, Medine ve Kudüs'e olan nakit tahsisatı ele alınacaktır. Takip edilebilen muhasebe kayıtları, XVI. asrın sonlarından itibaren tutulan mufassal Surre defterleri ve konuya dair diğer kaynaklar dikkate alındığında Abdüselam Bey'in bu tahsisatı Kudüs'ün Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonraki ilk vakıf tahsisatı olma özelliği taşımaktadır.

1. Abdüselam Bey'in Kimliği ve Kudüs'e Vakıf Yapma Motivasyonu

1492 yılında Gınata Beni Ahmer Emirliği'nin yıkılmasından sonra bölgeden ayrılmak durumunda kalan Yahudilerden biri olduğu muhtemel olan Abdüselam Bey'in Endülüs'ten çıktıktan sonra Mısır'a veya Osmanlı topraklarına geldiği ve çok geçmeden ihtida ettiği vakidir¹. Muhtemelen II. Bayezid döneminde veya Sultan I. Selim'in Mısır Seferi esnasında veya hemen sonrasında İstanbul'a geldiği ve defterdar olduğu vakidir². 933/15261527 yılında

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, mguler@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2811-6403.

¹ Konuya dair detaylı bilgi için bkz: Fuat Aydın. "Bir Endülüs Yahudisinden Osmanlı Başdefterdârlığına: Abdüselâm el-Mühtedî el-Muhammedî ve Risâletü'l-Hâdiye'si Üzerine Bir Araştırma", *Oksident* 2/2 (2020), s.134-143.

² Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 4. Rükün c. 4, İstanbul 2024, s.1285.

GEÇMİŞİN İZİNDE, GELECEĞİN İNŞASINDA: CUMHURİYETİN TARİHİ TEMELLERİ

Prof. Dr. Necdet HAYTA*

Sened-i İttifak, Osmanlı Devleti’nde merkezî otoritenin yeniden tesis edilmesi arayışlarının bir ürünü olarak II. Mahmud Dönemi’nde ortaya çıkmıştır. 28 Temmuz 1808’de Osmanlı tahtına çıkan II. Mahmud, kendisini tahta taşıyan Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa’yı sadrazam tayin etmek zorunda kalmış, bu durum devlet idaresinde bir bakıma “çifte egemenlik” görüntüsünün doğmasına yol açmıştır. Alemdar Mustafa Paşa, göreve gelir gelmez bir taraftan devlet otoritesini yeniden sağlama, diğer taraftan ise taşrada güç kazanan âyanları merkez etrafında toplama siyaseti izlemiştir. Bu amaçla âyanlar İstanbul’da “Meşveret-i Âmmе” adı verilen toplantıya davet edilmiş ve Eylül 1808’de Sened-i İttifak imzalanmıştır. Osmanlı tarihî ve siyasi gelişimi bakımından önemli bir dönüm noktası kabul edilen Sened-i İttifak, şekil itibarıyla şer’î bir vesika niteliğindedir. Belgede âyanlar; devlet emirlerine bağlı kalacaklarını, gerektiğinde asker toplayacaklarını, vergilerin düzenli tahsilini sağlayacaklarını ve taşrada asayiş koruyacaklarını taahhüt etmişlerdir. Sened-i İttifak, padişahın mutlak otoritesini belirli ölçülerde sınırlandıran ilk belge olarak değerlendirilmiş ve bu yönüyle bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı Devleti’nde “amme hukuku” anlayışının ilk işaretlerinden biri sayılmıştır¹.

Sened-i İttifak zaman zaman İngiliz Magna Carta’sına benzetilse de iki metin arasında esaslı farklılıklar bulunmaktadır. Magna Carta’da halkın ve toplumsal temsilin etkisi görülürken, Sened-i İttifak’ta halkın doğrudan bir rolü bulunmamaktadır. Osmanlı örneğinde, taşrada güç kazanan sivil bir âyan zümresi merkezî otorite karşısında kendi varlığını ve taleplerini kabul ettirmiştir. Bu yönüyle belge, klasik Osmanlı merkezî yapısının dönüşümüne işaret eden mühim bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak Sened-i İttifak uzun ömürlü olmamış, Alemdar Mustafa Paşa’nın Kasım 1808’de öldürülmesi ve âyan nüfuzunun merkezden tasfiye edilmesiyle fiilen hükümsüz kalmıştır. Buna rağmen vesika, Osmanlı Devleti’nde meşrutiyet düşüncesine, hukuk devleti anlayışına ve anayasal gelişmelere giden sürecin ilk örneklerinden biri olarak tarihî önemini korumuştur².

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, nhayta@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8707-3637.

¹ Halil İnalcık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-i Hümayûnu”, *Belleten*, C. 28, 1964, s. 603-609.

² Sina Akşin, *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, İmaj Yay., 1998, s. 19.

İZMİR ERMENİLERİ TEHCİR EDİLDİ Mİ?

Prof. Dr. Nejdet BİLGİ*

Giriş

İzmir Ermenileri ticaretle ilgili ve varlıklı bir nüfustu. Bu bakımdan Osmanlı coğrafyasındaki Batılı ve kozmopolit birkaç kentten biri olan İzmir’de, her türden sosyal ve kültürel kurumlara da sahiptiler. Buna rağmen içlerinden bazılarının siyasi konulara ilgi göstermiş olması da olağandır. 1894 yılından itibaren ülkenin birçok yerinde baş gösteren Ermeni olayları sırasında kilisenin tutumuna destek verenler, özellikle bayramlarda milli gösteriler yapanlar, “Yaşasın Ermenistan” diye haykıranlar oluyordu. Nitekim 1895 Kasım’ında benzeri davranışta bulunanlardan bazıları tutuklanmıştı.¹ Fakat asıl büyük eylem, plan aşamasında sonuçsuz kalmıştı: Taşnaksütyun 1904 yılında Sofya’da toplanan üçüncü genel kongresinde Abdülhamid rejimine karşı kapsamlı terör saldırısı kararı almıştı. Bu karar şifreli olarak “altın madeni” şeklinde anılan İzmir’i de kapsamaktaydı. Planlanan olay Abdülhamid’in cülus yıldönümüne denk getirilecek, pek çok insanın canına mal olacak ve özellikle Avrupalıların bütün çıkarlarını tehlikeye atacak şekilde bankalar, köprüler, kanallar, önemli kurumlar, hükümet konağı ve kışla bombalanacak, gümrük ateşe verilecek, konsololar rehin alınacak ve talepler kendilerine iletilecekti.² Ancak bu eylemleri gerçekleştirecek militanlar tecrübesiz ve soğukkanlı davranmayı bilmeyen gençlerdi ve bu amatörliklerinin sonucu eylem planı deşifre olmuştu.³ Zaten Osmanlı kolluk gücü de Sultan II. Abdülhamid’e yönelik suikast girişiminin soruşturmaları aşamasında, 1905 yılında İzmir’de bir ihtilal komitesinin oluşturulduğunu ortaya çıkarmıştı.⁴ Georgelin, “*Ermeni terörizminin stratejisi ise sempatanların aleyhine çevirebilecek türdendi. Bu stratejiye göre yerel Ermeni topluluklar feda edilecek, bunların silahlı eylemlerden sonra gerek kalabalıklar gerekse kolluk kuvvetleri tarafından katledilmesine meydan verilecekti*” diyor. Bu terörist propagandanın hedefini de “*Ermeni teröristlerinin stratejisi bir yönüyle intihara dayanıyordu. İntikam için öldürülenlerin sayısı kabarık olursa*

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, nejdet.bilgi@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2288-616X.

¹ Herve Georgelin, *Smyrna’nın Sonu İzmir’de Kozmopolitizmden Milliyetçiliğe*, Çev. Saadet Özen, İstanbul, s. 199-200.

² Georgelin, *Smyrna’nın Sonu*, s. 202-204. Ermeni tarihçi Ter Minassian da Ermeni ihtilalcilerinin İzmir’i “altın madeni” olarak andıklarını nakleder. Bkz. Anahide Ter Minassian, “Ermeniler: Küçük Bir Cemaatin Dinamizmi”, *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar*, Derl. Marie-Carmen Smyrnelis, Çev. Işık Ergüden, İletişim, İstanbul 2009, s. 91.

³ Georgelin, *Smyrna’nın Sonu*, s. 205, 207.

⁴ Hayri Mutlucağ, *İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör*, Belge, İstanbul 1986, s. 127-132.

CUMHURİYET DÖNEMİ MUHARRİR VE EĞİTİMCİLERİNDEN MİTHAT SADULLAH SANDER (1890-1961)

Dr. Ömer Faruk YELKENÇİ*
Prof. Dr. Nuri GÜÇTEKİN**

1. Mithat Sadullah SANDER (22 Mart 1890 - 19 Ekim 1961)

1.1 Kökeni ve Ailesi

22 Mart 1890'da Dersaadet'te doğmuştur.¹ Asıl adı diplomalarında ve nüfus kâğıdında “Ahmed Midhat” iken Beyoğlu Bidayet Hukuk Mahkemesi'nin 7 Nisan 1335/1919 tarih ve 184 numaralı kararıyla ismini “Mithad Sadullah” olarak değiştirmiştir.² Hem bizzat kendisi tarafından hem de resmî belgeler, neşrettiği eserler ve diğer farklı kaynaklarda ismi, 1928 yılına kadar “Ahmed Midhat Sadullah” ve “Midhat Sadullah”, 1929 - 1937 yılları arasında “Mitat Sadullah” ve 1939 yılından itibaren de “M. Sadullah” ya da “Mithat Sadullah Sander” şeklinde kullanılmıştır.

Büyükbabası ilmiye teşkilatına mensup, 1855'te Kabataş civarında Ömer Avni Efendi Mahallesi camii ile 1868'de Kabataş kurbünde Gümüşsuyu'ndaki Cami-i Şerif'in imamı olan Hafız Hüseyin Efendi'dir. Büyükannesi Hafize Ayşe Hanım'dır.³

Nüfus kaydında, babasının ismi Hafız Mustafa Efendi (1855-?)⁴, validesinin adı Zeliha Hanım'dır. Asitane Vilayeti Beyoğlu Kazası Hacı Fatma Hatun Mahallesi İzzetpaşa Sokağı mükerrer 6 numaralı hanede ikamet

* MEB Bakan Yardımcısı, farukyelkenci@hotmail.com, ORCID 0000-0002-8251-6064.

** Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, nuri.guctekin@hbv.edu.tr. ORCID: 0000-0001-6115-5979.

¹ Doğum tarihi Rumi 10 Mart 1306 ve Hicri 1 Şaban 1307'dir. Mahall-i veladeti İstanbul'dur.

² Beyoğlu Bidayet Mahkemesi, *Ahmed Midhat Efendi İsim Değişikliği Kararı*, 7 Nisan 1335/1919.

³ BOA, *DH.SAİDd* [Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri], 78/143, 29 Zilhicce 1272/31 Ağustos 1856. BOA, *DH.SAİDd*, 74/85, 29 Zilhicce 1285/12 Nisan 1869.

⁴ BOA, *DH.SAİDd*, 78/143, 29 Zilhicce 1272/31 Ağustos 1856. Hafız Mustafa Efendi, Kabataş civarında Ömer Avni Efendi Mahallesi'nin imamı Hafız Hüseyin Efendi'nin mahdumdur. 1271/1855'te Dersaadet'te doğmuştur. Sıbyan Mektebi'nde mükeddemât-ı ulûm-ı diniye ve Feyziye ve Beşiktaş Rüşdiyeleri ile Menşe-i Küttâb-ı Askeri'de Arabî, Fârisî, Hesâb, Tarih, Coğrafya ve Fenn-i Defteri tahsil etmiştir. Türkçe kitâbet eder. 1 Temmuz 1291/13 Temmuz 1875'te 20 yaşında olduğu halde 100 kuruş maaşla Tophane-i Âmirî Jurnal Kalemi'ne alındı. 1 Mart 1296/13 Mart 1880'de maaşı 80 kuruşa tenezzül edip 13 Eylül 1880'de 320 kuruş ve dördüncü ve 27 Ocak 1887'de de 640 kuruşa iblağ olunarak üçüncü sınıfa terfi olunmuştur. Uhdesine 16 Şevval 1313/31 Mart 1896'da dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı ihsan buyrulduğu ve maaşı 13 Mart 1897'de onda biri te'cil edilmek suretiyle 576 kuruşa tenzil olunup 13 Mart 1898 tarihinde 864 kuruş maaşla ikinci sınıfa terfi olunduğu ve uhdesine 29 Rabiulahir 1319/15 Ağustos 1901'de dördüncü rütbeden Osmâni Nişanı ve 10 Nisan 1905'te rütbe-i sâlise ve 13 Nisan 1906'da tebdilen üçüncü rütbeden Mecidi, 30 Aralık 1907'de terfi'an rütbe-i sâniye sınıf-ı sâni ve 7 Temmuz 1908'de terfi'an rütbe-i sâniye sınıf-ı mütemâyizinin terfi ve ihsan buyrulduğu ve 14 Ekim 1909'da tensik gereğince 1.000 kuruş maaşla birinci sınıfa terfi ve 1 Mart 1910 tarihinde yapılan tensikatta maaş ve sınıfıyla “Birinci Orduya” ve 14 Mart 1910'da hasbe't-teşkilat maaş ve sınıfıyla “Birinci Ordu”ya ve 14 Mart 1911'de teşkilat gereğince yine maaş ve sınıfıyla “Birinci Ordu İdare Heyetine” naklolunup 14 Şubat 1912'de 909 kuruş maaşla tekaüdünün icra edildiği 16 Haziran 1912 tarihli vukuat pusulasında muharrerdir.

BEHÇET KÂMÎ’NİN “TÜRK NİMETİNİN KÂFİRLERİ: TARİHİMİZDE RUMLAR, PATRİKHANE VE YUNANCILIK” ADLI ESERİNİN TANITIMI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Oktay BOZAN*
Öğr. Gör. Burak KAZAN**

Giriş

Bu çalışmada, Behçet Kâmî tarafından kaleme alınan *Türk Nimetinin Kâfirleri: Tarihimizde Rumlar, Patrikhane ve Yunancılık* adlı 32 sayfalık eserin tanıtımı ve değerlendirmesi yapılacaktır. Eser, 1923 yılında İstanbul, Babıali Caddesi’nde bulunan Yeni Şark Kütüphanesi tarafından yayımlanmış ve basımı Orhaniye Matbaası’nda gerçekleştirilmiştir. Eserin kapağında yer alan başlıklar şunlardır: *Tarihin Dedikleri, Rum İmparatorluğu’nun İhyası Maksadı, İstanbul’u Yakmak Emelleri, Patrikhane ve Yunancılık, Beslenen Kargalar, Asılacak Bir Vesika ve İngiltere Hariciye Nezareti’nin Bir Kitap ve Bir Kelimesi*. Risalenin içinde ise şu başlıklar bulunmaktadır: *Yüksek Kaldırımdan Bir Hatıra, Kendi Hatalarımız, Gafllet Neler Yaptırır!, Rum Mekteplerinde Türk Düşmanlığı Öğreniliyor, Yüz Sene Evvel İstanbul’da Neler Olacaktı?, Boğdan Yolunda Bir Rum Evini Ziyaret, İstanbul Halkı Neler Görecekti!, İstanbul Yangınlar İçinde, Papazlara Düşen İş, Programın Zeyli: Ateşle Kılıç Arasında ve Rum Cemiyetinin Hususi Lügati*.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında kaleme alınmış olan eser, dönemin siyasî, tarihî ve fikrî tartışmalarına işaret etmektedir. Bu kapsamda Rum Patrikhanesi’nin siyasî faaliyetleri, Bizans’ın yeniden ihyası düşüncesi, Yunanistan lehine yürütülen propagandalar, İngiltere’nin bu meselelerdeki siyasî tutumu ve “Yunancılık” kavramı etrafında şekillenen tartışmalar ele alınmaktadır. Polemik bir üslupla yazılmış olan eser, tarihî bilgiyi milliyetçi bir söylemle harmanlamakta ve dönemin basınında Rum toplumu ile Patrikhane’ye yöneltilen eleştirilerin tipik bir örneğini sunmaktadır. Eser, Lozan Konferansı sürecinde Rumların ve onları destekleyen devletlerin tezlerine karşı bir itiraz niteliği taşımaktadır. Bu itiraz, tarihi olaylar üzerinden temellendirilmiş olup, siyasilerin ve Türk toplumunun bilgilendirilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Etniki Eterya¹ (Filiki Eterya: Dostlar Derneği) Cemiyeti’nin programı ve faaliyetleri ile Rum Patriklerinin

* Dicle Üniversitesi, Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, oktaybozan210@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0485-556X.

** Dicle Üniversitesi, Silvan Meslek Yüksek Okulu, burak_kazan1453@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6657-5267.

¹ Filiki Eterya Cemiyeti’nin kuruluş ve faaliyetleri hakkında bkz. Necla Günay, Filik-i Eterya Cemiyeti, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, 6(1), s. 263-287.

TÜRK ADI VE KİMLİĞİ, TÜRK TARİHİNİN SİSTEMATİĞİ VE TÜRKLERİN TARİHİ COĞRAFYASI

Prof. Dr. Sadettin Yağmur GÖMEÇ*

Giriş

Milli kimlik insanların bir etnik ve kültürel topluluğa mensubiyetini ifade etmekle beraber, yine onu fiziki ve kültürel olarak tanıtan bir kavramdır. Bu noktada milletin tarifi değişmekle birlikte, bu sosyal varlığın temeli aynı dili konuşan insanlardan ibaret olmasıdır. Konuyu biraz daha açarsak eğer millet denilen mefhum çoğunlukla aynı kökene dayanan, tarihi ve kültürel açıdan kendilerini bir sayan insan topluluğudur. Türk kimliğinin şekillenmesi noktasında tarihin derinliklerine ve benzer özellikleri taşıyan millet olma şuurunun canlandığı destanî devirlere gittiğimizde, Türkler kendilerinin atası olarak yiğitliği, cesareti, aklı ve ailesini sahiplenmeyi temsil eden bir kurttan çoğaldıklarına inanmışlardır. Bu saydıklarımız da Türk milli kimliğinin en önemli unsurlarından birkaçıdır.

1. Türk Adı ve Kimliğinin Ortaya Çıkışı

Yukarıdaki girişin ardından Türk adı ve Türk kimliğinin şekillenmesi meselesini aydınlatabilmek için tarih ilminin yardımıyla, geçmiş zamanlara bir göz atmamız gerekir. Bugün dünya üzerinde üçyüz milyon civarında, “Türk” ismiyle anılan bir insan topluluğu yaşamaktadır ve bu muazzam kitleyi ifade eden adın ne manaya geldiği konusu ise yüzlerce yıldır ilim adamlarının ilgisini çekmiş; buna bağlı olarak Türk ismi hususunda çeşitli iddia ve fikirlerin ortaya atılmıştır. Bu durum bir yana Türk tarihi ve kültürünün temel kaynaklarından Kök Türk harfli kitabelerde bu ad, Türk (𐱅𐰇𐰼𐰚) ve Türuk (𐱅𐰇𐰼𐰚) şekillerinde karşımıza çıkıyor. Bu yüzden bazı ilim adamları ismin ilk biçiminin tek heceli olduğunu söylerken, bir kısmı da iki hecelidir iddiasında bulunmaktadır. O zaman aynı yazıtlarda iki şeklinin de görülmesi durumunun izahı güçleşir. Bu noktada bizim düşüncemiz Türuk formunun çoğul, yani “Türkler” manasına geldiği yolundadır. Çünkü kitabelerde unvan yerine “Türk Bilge Kagan” derken tek hece ile millet anlamında yani çoğul kullanılırken “Türuk Bodun” şeklinde iki ses ile yazılmaktadır.

Orkun Yazıtlarında Türk’ün hem bir kavim adı şeklinde geçmesi, hem de kaganlığın tesisi hususunda: “Önce yukarıda mavi gök (uzay), sonra aşağıda yağız yer (dünya) ve ardından ikisinin arasında insan oğlu yaratıldı. Tanrı onları yönetsin diye insanların üzerine atalarım Bumın ve İstemi Kagan’ı tahtta oturtmuştu. Ancak onlar ilk iş olarak Türk milletinin ülkesini ve töresini

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, sgomec@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4606-9006.

YUNAN İŞGALİNİN SINIRLANDIRILMASI SORUNU

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN*

Giriş

Paris Barış Konferansı'nda işgal için cesaretlendirilen ve bu konuda destek alan Yunanlar, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinin ardından çevre illere doğru ilerlemeye başlamışlardı. Fakat Milli Kuvvetler Yunanların istedikleri şekilde hareket etmelerine izin vermiyorlardı. Bu sırada, *"İtilaf Devletleri, San Remo Konferansı'nda son şekli verilen Sevr Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'ne imzalatılabilmek, imzalandıktan sonra onaylatılabilmek ve onaylattıktan sonra da uygulanmasını sağlayabilmek amacıyla yeni bir strateji geliştirmişlerdi"*. Buna göre, *"İtilaf Devletleri işgalleri altındaki bölgelerde baskılarını arttırdıkları Yunanlar Anadolu'daki işgal sahalarını genişletecek ve Doğu Trakya'yı işgal edeceklerdi. Yunanlar İzmir'den sonra 16 Mayıs'ta Urla'yı, 17 Mayıs'ta Çeşme'yi, 20 Mayıs'ta Torbalı'yı, 22 Mayıs'ta Menemen'i, 25 Mayıs'ta Manisa, Bayındır ve Ayasuluk (Selçuk)'u, 27 Mayıs'ta Aydın'ı, 28 Mayıs'ta Tire'yi, 29 Mayıs'ta Turgutlu ve Ayvalık'ı, 4 Haziran'da Nazilli'yi, 5 Haziran'da Akhisar'ı ve 12 Haziran'da Bergama'yı ve Kuşadası'nı işgal ettiler."*¹ Bu işgaller, Yunan Başbakanı Eleutheros Venizelos'un isteği doğrultusunda yapılmıştı. Çünkü Paris Barış Konferansı, Yunanların işgal edeceği bölgeyi sınırlandırmamıştı. Bu durumu bir fırsata çevirmek isteyen Venizelos 19 Mayıs 1919'da *"İntizâmın sağlanması ve mültecilerin dönüp yerleşmesi için memleket içine girmesi"* gerekeceğini Komutan Zafirios'ya bildirmişti.²

17 Mayıs'ta Amiral Calthorpe, Barış Konferansı tarafından durumun açıklanmasını istemiş, Paris'teki ilgililer de 19 Mayıs'ta sadece; *"İzmir Sancağı ile Ayvalık Kazası'nın"* Yunan işgal bölgesi içinde bulunduğu kararını vermişlerdi. Fakat bu karar, Amiral Calthorpe'un eline ancak 28 Mayıs'ta ulaşabildi. Bu yüzden Amiral Calthorpe'un İzmir'de vekilliğini yapan Amiral Maurice S. Fitzmaurice'in 21 Mayıs'taki Yunan birliklerinin ileri harekâtlarını durdurma çabaları boşa gitmiş ve Venizelos bu boşluktan faydalanarak Rum göçmenlerin İzmir ve Ayvalık bölgelerinde geniş bir alana yerleşmelerini

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sgokcen@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8051-2783.

¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dahiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (BOA DHKMS), 52-2 / 30 (1-8). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, (Hazırlayan: İsmail Hami Danişmend), IV, Türkiye Yay. İstanbul, 1955, s.459.

² Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, I, TTK, Ankara, 1989, s.34.

İRAN'DA 1906 MEŞRUTİYET ÖNCESİ VE SONRASI GELİŞMELER

Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ*

Kaçar Hanedanlığı Dönemine Kadar Osmanlı-İran İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin İran bölgesinde hâkim devletlerle ilişkileri Fatih Sultan Mehmet'in Anadolu'da Türk birliğini sağlamaya yönelik fetihleri sırasında başlamıştır.¹ Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenleri, aralarındaki rekabete rağmen Azerbaycan merkezli İran, Doğu Anadolu ve Irak'ı kapsayan devletler kurmuşlardır.² Fatih Sultan Mehmet'in 15. Yüzyılın ikinci yarısında doğu yönünde ilerleme siyaseti haliyle Osmanlı Devleti'nin bu iki Türkmen devletiyle karşılaşmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı Otlukbeli Savaşı'nda yenilmesiyle beraber sınırları İran'a değin ulaşmıştır.³

16. yüzyıl başlarında Akkoyunlu topraklarının Safevi hanedanının eline geçmesiyle beraber farklı mezhep, dünya görüşü ve ideolojiye sahip iki devletin ilişkileri de artmıştır. Safevi Devleti kuruluşunun ardından Osmanlı toprakları yönünde yayılma izlemiştir. Bu yayılma hem fetih hem de Şia mezhebinin yayılması amacını gütmektedir. Bir diğer yandan İslam dünyasında Şii mezhebinin lideri olarak Safevi İran'ın, Sünni mezhebinin lideri olarak da Osmanlı Devleti'nin görülmesi iki devleti karşı karşıya getiren önemli sebeplerden biridir.⁴ 1514 Çaldıran Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim Şah İsmail'i mağlup edip Osmanlı Devleti yönünde ilerleyişini durdurmuş olsa bile Osmanlı-Safevi mücadelesi Kanuni Sultan Süleyman zamanında da devam etmiştir. Şah Tahmasb ile aynı bölgede mücadele edilmiş ve Osmanlı Devleti ile İran arasındaki ilk siyasi anlaşma kabul edilen Amasya Anlaşması (1555) imzalanmıştır. 17. Yüzyıl her iki devlet açısından savaş ve çatışmalarla geçmiştir. Osmanlı-İran savaşları sonucunda 1612'de Nasuh Paşa ve 1618'de Serav Barış Anlaşmaları yapılmıştır.⁵ 1623 yılında başlayan Osmanlı-İran savaşı, IV. Murat'ın Bağdat ve Revan seferi sonucunda 1638'de Bağdat'ı fethi üzerine imzalanan 1639 tarihli Kasr-ı Şirin Anlaşması ile son bulmuştur. Anlaşma ile Osmanlı Devleti ve İran

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, seldakayak@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4074-6400.

¹ Aliyev Salih Muhammedoğlu, "İran" *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt 24, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 2001, s: 405.

² Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999, s: 21.

³ Muhammedoğlu, agm., s: 405.

⁴ İbrahim Aykun, "Osmanlı-İran İlişkilerinde Diplomatik bir Kesit." *Osmanlı* Cilt 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s: 689.

⁵ Aziz Tekdemir, "XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-İran İhtilafları ve 1821-1823 Savaşları." *Karadeniz* 4, (1996), s: 79.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN HİTİT ÇALIŞMALARINA DESTEĞİ: HİTİT VE ASYA ÇALIŞMALARI CEMİYETİ

Prof. Dr. Serdar SARISIR*

Giriş

Batı'daki Hitit çalışmalarının, daha ileriye taşınması, kurumsallaştırılması ve Türkiye'deki Hitit araştırmalarının temellerinin atılmasında Mustafa Kemal'in destekleri yadsınamaz bir gerçektir. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde, Alman bilim insanı Prof. Dr. Helmuth Theodor Bassert'in başkanlığında, 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra kurulan bir Arkeoloji Enstitüsü kapsamında Hitit Dili ve arkeolojinin okutulmaya başlanması¹ ya da Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hititoloji Kürsüsü'ne Prof. Dr. Hans Gustav Güterbock'un Kasım 1935'te atanması² Mustafa Kemal Atatürk'ün ilgi ve isteklerinin bir sonucudur.

Mustafa Kemal'in bu oluşum sürecindeki tutumunu temellendiren ise O'nun genel anlamda tarihe, gerek Türk tarihine gerekse eski uygarlıklara dair metinlere, olan yakın ilgisidir ve bu ilgiyi okuduğu kitaplar üzerinden gözlemleyebilmek mümkündür. Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları özellikle de, Hititlilere olan merakı ve verdiği önem bu bağlamda değerlendirilmelidir³.

Mustafa Kemal'in, Hitit araştırmalarına yaklaşımına ve Hitit araştırmalarını kolaylaştırıcı tavrına dair pek çok belge Türk arşivlerinde de bulunmaktadır. Daha önce Sungurlu'da Boğazköy ve Umat Höyük'te kazı yapan Prag Üniversitesi profesörlerinden Herodotus (Bedřich Hrozný)'nin 1924'te Kayseri Höyüktepe ve Kültepe'de kazı yapmasının onaylanması⁴ ve Hitit kanunlarına dair hazırladığı eseri 1925'te Mustafa Kemal'e takdim etmesi⁵, 1927'de Alişar'da Hitit eserleri üzerine Amerikalıların kazı çalışmalarına

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, ssarisir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4049-0345.

¹ Ali M. Dinçol, "Atatürk'ün Himâyesinde Fransa'da Yayınlanan Bir Dergi", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1981, s. 119.

² Musa Çadırcı, Mesut Elibüyük, Bekir Koç, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2023, s. 36, 39, 239.

³ Mustafa Kemal'in okuduğu kitaplar çok daha fazla olmakla birlikte, daha sonra himayesi altına alacağı cemiyetin kurucu ve üyeleri arasında yer alacak olan R. Dussaud, E. Cavaignac ve L. Delaporte gibi bilim adamlarının kitapları, örnek okumaları olarak özellikle seçilerek verilmiştir. Bu kitaplar şunlardır: Rene Dussaud, *Les Civilisations Préhelléniques dans le bassin de la mer Égée*, 2nd edition, P. Geuthner, Paris 1914. Bkz. *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 11, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara 2001, s. 1-10; E. Cavaignac, *Histoire du Monde Prolégomènes*, E. De Boccard, Editeur, Anciennes Maisons Thorin et Fontemoing, Paris 1922. Bkz. *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 11, s. 77-102; L. Delaporte, *La Mésopotamie. Les civilisations babylonienne et assyrienne*, La Renaissance du Livre, Paris 1923. Bkz. *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 11, s. 177-192; E. Cavaignac, *Le monde méditerranéen jusqu'au IVe siècle avant J.-C.*, Editeur, E. De Boccard, Anciennes Maisons Thorin et Fontemoing, Paris 1929. Bkz. *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, C. 12, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara 2001, s. 209-220.

⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA.), 30-18-1-1, 9-14-19, 20.02.1924.

⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA.), HR. İM., 145-2, 01.06.1925.

MISIR HAREMEYN VAKIFLARININ SÜVEYŞ'TE GEMİ İNŞASINDA ROL VE İŞLEVİ (1517-1800)

Prof. Dr. Tahir SEVİNÇ*

Mısır'a hâkim olmadan önce Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'ndaki Portekiz etkisini derinden hisseden Yavuz Sultan Selim, 14.yüzyıldan beri yorgun bir devlet olan Memlûkler'e karşı Haremeyn'in idaresiyle birlikte daha güvenilir ticari rotalar oluşturup Hint deniz ticaretini kontrol altına almak amacıyla Mısır seferine karar vermişti¹. 24 Ağustos 1516 tarihinde Halep yakınlarındaki Mercidabık'ta Memlûk Hükümdarı Kansu Gavri'yi, Ocak 1517'de de Mısır'daki Mukattam Dağı'nı dolaşıp Tomanbay'ı mağlup ederek Mısır'ın fethini sağlamıştı². Mısır'ın fethiyle Kızıldeniz'e ulaşan Osmanlı Devleti, Süveyş Tersanesi'nde donanma gemilerini inşa ederken³, Hint Okyanusu'ndaki Portekiz etkisini kırmak için seferler düzenleyerek, Sumatra'daki Açe Sultanlığı gibi küçük İslam devletlerine yardımda bulunmuştur⁴.

Fetihten sonra 10 Eylül 1517 tarihine kadar mahalli ıslahatlar için Mısır'da kalan Yavuz Sultan Selim'e, Mekke Şerifi Berakat, Kabe'nin anahtarlarını göndererek Mısır ve Haremeyn'deki Osmanlı hakimiyetini tanımıştı⁵. Bu süreçte Mısır'ın merkezle entegrasyonu ve Haremeyn'deki vazifelerin görülmesi amacıyla bir vali, mali işlere bakan bir defterdar ve hac kfilesinin Haremeyn'e ulaştırmakla vazifeli bir Mısır hac emiri vazifelendirmişti⁶. Fetihten sonra Haremeyn ahalisine yüklü miktarda zahire ve altın gönderen Yavuz Sultan Selim, Mısır'daki Haremeyn vakıflarının işleyiş ve düzeninin devamını sağlamıştır⁷.

Haremeyn bölgesi iklim ve çöl şartları nedeniyle tarım alanına sahip olmadığından, Abbasiler zamanından beri (750-1258) Müslüman-Türk hükümdarların gönderdiği para, iâşe ve su kaynakları olmadan Haremeyn sakinleri ve hacı adaylarının beslenmesi mümkün değildi. Bu nedenle İslam'ın bu

* Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tahirsevinc@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1814-6748.

¹ Bruce Masters, *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East (Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo, 1600-1750)*, New York University Press, New York and London 1988, s.12.

² Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Yukuat (Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi)*, I-II, sad. Neşet Çağatay, TTK, Ankara 1992, s.85-86. Çaldıran Savaşı'ndan sonra Halep, Mısır ve diğer Arap vilayetlerinin fethi için ayrıca bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, *Nusret-nâme*, haz. H. Mustafa Eravcı, TTK, Ankara 2013, s.104.

³ İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz (Deniz Politikaları, Teşkilat, Gemiler)*, Küre Yayınları, İstanbul 2007, s.28-29.

⁴ Seydi Ali Reis'in Hindistan seferi için bkz. Seydi Ali Reis, *Mir'âtü'l-Memalik (İnceleme, Metin, İndeks)*, haz. Mehmet Kiremit, TDK, Ankara 1999; Bostan, *Osmanlılar ve Deniz (Deniz Politikaları, Teşkilat, Gemiler)*, s.28-29.

⁵ Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, Alfa-Tarih, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2018, s.22.

⁶ Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s.26.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Vefatına Kadar)*, II/1, TTK, Ankara 1964, s.292; Nuri Paşa, *Netayic ül-Yukuat*, s.91.

AKILLI GÜÇ VE ZORLAYICI DİPLOMASİ: HATAY'IN KAZANILMASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI STRATEJİLERİ (1918-1939)

Prof. Dr. Tekin ÖNAL*

Giriş

Modern Türkiye Cumhuriyeti ve Suriye'nin siyasi sınırları, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin dağılması ve Batılı güçlerin Orta Doğu'yu Sykes-Picot Anlaşması (1916) gibi gizli paylaşım planlarıyla şekillendirmesi sürecinde teşekkül etmiştir.¹ Fromkin'in anlattığı üzere, bu dönemde çizilen suni sınırlar, günümüze kadar uzanan birçok anlaşmazlığın temelini atmıştır.² Bu süreçte, özellikle Türkiye'nin güney sınırının çizilmesi, Lozan Barış Antlaşması'na rağmen nihai bir çözüme kavuşturulamamış; "Sancak" olarak adlandırılan İskenderun-Hatay bölgesi, iki savaş arası dönemde Türk-Fransız ilişkilerinde ve dolayısıyla Türkiye-Suriye ilişkilerinde en önemli ve karmaşık sorun haline gelmiştir. Atatürk dönemi Türk dış politikasını anlamak, bu dönemi yalnızca Lozan'la sabitlenmiş statik bir yapı olarak değil, Misak-ı Millî hedeflerini barışçıl ve diplomatik yollarla tamamlama çabası olarak okumayı gerektirir. İşte bu çabanın en parlak ve en karmaşık örneği, Sancak meselesidir.

Bu çalışma, 1918-1939 yılları arasında, özellikle de Atatürk'ün vefatına kadar olan süreçte, Türkiye-Suriye ilişkilerinin Sancak sorunu merkezinde nasıl şekillendiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel argümanı, Türkiye'nin, Lozan'da çözüme kavuşturulamayan bu meselede, uluslararası sistemin sunduğu fırsatları (Fransa'nın Avrupa'daki artan tehditler karşısındaki hassasiyeti) son derece realist ve pragmatist bir diplomasiyle değerlendirerek, askerî bir çatışmaya girmeden, hukuki ve diplomatik kanalları ustalıkla kullanmak suretiyle hedefine ulaştığıdır.³ Aynı zamanda, bu süreçte Türkiye'nin "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesini stratejik bir esneklikle nasıl yorumladığı da ortaya konulacaktır.

Çalışma, öncelikle tarihsel arka planı, yani Osmanlı döneminden Fransız işgaline uzanan süreci inceleyecektir. Ardından, Lozan Antlaşması'nın bölgeye ilişkin düzenlemeleri ve yarattığı hukuki boşluklar ele alınacaktır. Fransız Suriye Mandası altındaki Sancak'ın idari statüsü ve Türkiye'nin 1920'ler boyunca izlediği

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, tekinonal@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8746-1445.

¹ David Fromkin, *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, Henry Holt and Company, 1989, p. 286-290.

² Aynı eser, p. 412.

³ Edward Weisband, *Turkish Foreign Policy, 1943-1945: Small State Diplomacy and Great Power Politics*, Princeton University Press, 1973, p. 145.

SERASKER ALİ SÂİB PAŞA’NIN HAYATI VE FAALİYETLERİ (1827-1891)

Prof. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK*

Giriş

Ali Sâib Paşa, XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti’nin idarî ve askerî bürokrasisinin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Osmanlı Devleti’nin dağılma yıllarına ve ağırlıklı olarak Sultan II. Abdülhamid’in iktidarına tesadüf eden senelerde yaşamış olan Ali Sâib Paşa, devlet kademesinde çok farklı görevler üstlenmiş bir askeri şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. 1852 yılında başlayan devlet hizmeti 1891 yılındaki vefatına kadar devam etmiş ve 39 yıllık memuriyet hayatında pek çok farklı makamda görev almış, bazı görevleri birden fazla kez üstlenmiş ve neticede Sultan II. Abdülhamid devrinde askerî ve bürokratik anlamda önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Ali Sâib Paşa’nın hayatı ve faaliyetleri ile ilgili olarak elimizde bulunan en derli toplu kayıt kendisine ait sicill-i ahvâl¹ kayıdır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başkanlık Osmanlı Arşivi’nde Dâhiliye Defterler Fonunda (DH.SAID.d) 22/39 dosya ve gömlek numarası altında kayıt altına alınan bu sicil kaydında Ali Sâib Paşa’nın doğumundan vefatına kadar geçen 64 yıla dair önemli bilgiler yer almaktadır. Bu çalışmada söz konusu sicil kaydından hareketle diğer arşiv belgeleri ve telif-tetkik eserlerden yararlanılarak Ali Sâib Paşa’nın hayatı, faaliyetleri ve hayır eserleri hakkında bilgiler derlenmeye çalışılmıştır.

1. Ali Sâib Paşa’nın Hayatı ve Görevleri

Koçoğlu Hacı İbrahim Efendi’nin mahdumu olarak h. 1243 senesi Rebiülevvel ayında (Eylül/Ekim 1827’de) Kayseri’nin Talas karyesinde dünyaya gelen Ali Sâib, sıbyan eğitimini memleketi Talas’ta ve başkent İstanbul’da tamamlamıştır². Ali Sâib Paşa’nın çocukluk yıllarına dair bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Çayırdağ, Kayseri tarihini konu alan eserinde Ali Sâib Paşa’nın çocukluk yıllarına dair şu bilgileri vermektedir. Mahallî söylentilere göre; Talas’ın Kışıköy Mahallesi’nden olan Ali Sâib, küçük yaşta İstanbul’a götürülmüş, orada bir hayvanla yük taşıdığı esnada gösterdiği beceri ile Kâmil

* Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, tsbirbudak@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6750-1334.

¹ Osmanlı Devleti’nde devlet memurlarının sicil kayıtlarının yer aldığı defterler “sicill-i ahvâl defteri” olarak adlandırılmıştır. Sultan II. Abdülhamid’in saltanatı zamanında kurulan Dâhiliye Nezâreti bünyesinde başlatılan çalışmalar neticesinde 1879-1909 yılları arasında görev yapan memurların sicil kayıtları bu defterlerde bir araya getirilmiştir. Gülden Saryıldız, “Sicill-i Ahvâl Defterleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 134-135.

² BOA. DH.SAİDd. 22/39.

KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIK İLANININ İNGİLİZ VE TÜRK BASINININA YANSIMALARI (17 ŞUBAT 2008)

Prof. Dr. Tuğba BELENLİ*

Giriş

Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito’nun 1980 yılında hayatını kaybetmesinden sonra Yugoslavya’yı oluşturan federasyondaki devletler bağımsız gibi davranmaya başlamışlardır. Bu devletlerde milliyetçilik yükselmiş, bölgede özellikle Arnavutlar üzerinde giderek artan bir baskı dönemi başlamıştır. Sırp diktatör Slobodan Miloseviç 1987 yılında aşırı milliyetçilik ve Arnavut karşıtı ırkçılık politikalarıyla iktidara gelmiş, Slav olmayan herkese karşı şiddet ve nefreti savunmuş ve özellikle Kosova Arnavutlarını hedef alarak Kosova halkının rızası olmaksızın Kosova’nın kendi kendini yönetme hakkını elinden almıştır. Bu eylemlerle karşı karşıya kalan Kosova’nın seçilmiş Meclisi, 2 Temmuz 1990 tarihinde bir Bağımsızlık Bildirgesi kabul ederek Kosova Cumhuriyeti’ni ilan etmiş ve 7 Eylül 1990 tarihinde kendi kaderini tayin, eşitlik ve egemenlik gibi uluslararası hukuk ilkelerine dayanan bir anayasa kabul etmiştir. Yugoslav Federasyonunun fiili olarak dağılmasıyla AB, eski Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti üyelerinin bağımsızlık ve egemenliklerinin tanınması için ilkeler belirlemiş ve Kosova federasyon içinde “de facto” bir cumhuriyet olarak bu ilkeleri tam olarak yerine getirmiştir. Kosova’da 26-30 Eylül 1991 tarihleri arasında bir halk referandumu düzenlenmiş ve bu referandumda oy kullanma hakkına sahip seçmenlerin %87’si oy kullanarak %99.87’si Kosova’nın Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nden bağımsızlığını ilan etmesi lehinde fikir beyan etmiştir. Kosova’nın 1989’daki işgalinden 1999’da Miloseviç rejimine karşı NATO tarafından gerçekleştirilen askerî harekâta kadar Kosova Arnavutları Avrupa’nın göbeğinde Nazi döneminden sonra en acımasız muameleye maruz kalmış ve yaklaşık 400.000 Arnavut Batı Avrupa ve ABD’ye kaçmak zorunda kalmıştır. BM, 1244 sayılı kararla* Kosova’yı bir himaye bölgesi olarak tesis etmiş ve Kosova’daki on yıllık Sırp işgaline ve Miloseviç’in

* Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, tbelenli@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5923-9222.

1244 (1999) sayılı karar, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin VII. Bölümü uyarınca hareket eden Güvenlik Konseyi tarafından 10 Haziran 1999’da kabul edildi. Bu kararda, Güvenlik Konseyi, tespit ettiği "ağır insani durumu çözmeye" ve Kosova’daki silahlı çatışmaya son vermeye kararlı olarak, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’ne Kosova’da uluslararası bir sivil varlık kurma yetkisi verdi. Bu varlık, "Kosova için geçici bir yönetim sağlamak amacıyla geçici demokratik özyönetim kurumlarının kurulması ve geliştirilmesinin denetlenmesiyle birlikte geçici bir yönetim sağlayacak" tır. (*International Court Of Justice, Reports Of Judgments, Advisory Opinions And Orders, Accordance With International Law Of The Unilateral Declaration Of Independence In Respect Of Kosovo, Advisory Opinion Of 22 JULY 2010*, s. 426; <https://web.archive.org/web/20200924140658/https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>)

KIRIM'IN TÜRK TARİHİ VE RUS İŞGAL DÖNEMİ

Yağmur DERİN ÜKTEN*
Prof. Dr. Üçler BULDUK**

Karadeniz'in Kuzeyi tarih boyunca birçok kez istila ve göç hareketlerine sahne olmuştur. IV. Yüzyılda Hunların baskısı ile başlayan ünlü Kavimler Göçü, sadece Karadeniz'in kuzeyindeki etnik yapıları etkilememiş, Avrupa'nın siyasi haritasını bütünüyle değiştirmiştir. İtil'den Tuna'ya uzanan Bulgarlar ve onları takiben özellikle X.-XIII. Yüzyıllarda ardı arkası kesilmeyen Peçenek, Uz ve Kuman gibi Türk asıllı bozkır kavimlerinin akınları Kırım'dan Balkan Yarımadasına kadar siyasi, dinî ve etnik oluşumların yeniden şekillenmesine katkıda bulunmuştur¹.

Kırım, güney ve batıdan Karadeniz, doğudan ise Azak denizi ile çevrelenmiş bir yarımadaıdır. Jeopolitik konumu dolayısıyla Sibirya'nın Karadeniz'e açılan kapısı olmasının yanı sıra Kafkasya ile Avrupa'yı bağlayan bir merkez durumundadır. Bu nedenden dolayı tarih boyunca birçok devletin ve milletin uğruna mücadele ettiği yerlerden biri olmuştur². Kırım'ın en eski sakinleri, İskit kavimlerinden sayılan Taurılar olup, adlarına izafeten yarımadaının da Taurida adıyla anıldığı bilinmektedir. İskitler gibi bozkır kavimlerinden olan Kimmerler, Sarmatlar bölgeye, özellikle iç ve dağlık kesimlere hakim olurken, kıyı kesimlerinde Yunan kolonileri ve Roma yer almaktaydı. II. asırdan itibaren kuzeyden gelen Gotların hakimiyetine Hunlar son vermiştir. Hunların yerini alacak olan Avar ve Bulgarlardan bir kesimin Kırım'da kaldığı sanılmaktadır. 8. Yüzyıldan itibaren ise Kırım Hazar kağanlığının bir vilayeti haline gelmiştir. Hazarlar bölgeye mühürlerini vurmuş olacaklar ki Arap-İslam kaynaklarında Azak Denizi ve bazen Karadeniz için Hazar Denizi denilmiştir. Hazar döneminin ardından Peçenekler ve onları takip eden Kıpçaklar/Kumanlar Karadeniz'in kuzeyi ve Kırım'da hakim olmuşlar ve iz bırakmışlardır. Kısacası söylemek gerekirse 13. Asrın ilk yarısında Kırım'a giren Altınorda'nın öncülleri, sahil boyu hariç, burayı baştan başa bir Türk memleketi olarak bulmuşlardı³.

* Doktorant, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, derinlyagmur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2591-2175.

** Ankara Üniversitesi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, bulduk@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1659-4387.

¹ Üçler Bulduk, "Karadenizin Kuzeyindeki Etnik ve Dini Oluşumların Tarihi Arka Planı ve Günümüze Yansımaları", *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar* (ed. M.Şahingöz- A.Alp), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2016, s.257 vd.

² İsmail Görgen, "Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri", *ODÜSOBİAD* 12 (1)-2022, s. 283

³ Mirza Bala, "Kırım", *İA.*, C.6, İstanbul 1977, S.741-745

SANAYİ DEVRİMİNİN KÜRESEL VİTRİNLERİ: 19. YÜZYIL DÜNYA FUARLARI

Prof. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN*

Giriş

19. yüzyılın ortalarından itibaren düzenlenmeye başlanan dünya fuarları, modern tarihin en görkemli ve aynı zamanda en ideolojik yüklü organizasyonları arasında yer alır. Bu devasa sergiler, ilk bakışta sanayi devriminin ürünlerini, teknolojik yeniliklerini ve ulusların kültürel zenginliklerini sergilemek amacıyla düzenlenmiş gibi görünseler de aslında modern Batının epistemolojik iktidarını küreselleştiren, dünyayı “ilkel”, “egzotik” ve “medenî” olarak yeniden tasnif eden ve bu tasnifi evrensel bir “hakikat” olarak kodlayan karmaşık iktidar alanları olarak işlev görmüşlerdir. Londra, Paris, Viyana, Philadelphia ve Chicago gibi metropollerde düzenlenen fuarlar, birer ticaret platformu olmanın ötesinde Batı’nın kendi üstünlüğünü maddî, estetik, teknolojik ve ahlâkî düzlemde eşzamanlı olarak kanıtladığı, bu üstünlüğü “doğal düzen” olarak normalleştirdiği performatif sahnelerdir. Fuarlar, böylelikle “gözlemleyen özne” Avrupa ile “gözlemlenen nesne” olarak geri kalan dünya arasındaki asimetric ilişkiyi doğallaştırmış; sömürgeciliği “medenîleştirme misyonu” olarak meşrulaştırmış ve küresel hegemonyanın sembolik dilini oluşturmuştur.

Bu çalışma, 19. yüzyıl dünya fuarlarını salt teknolojik gösteriler olarak değil, Batı modernitesinin bilgi rejimini ve iktidar mekanizmalarını anlamak için kritik öneme sahip epistemolojik laboratuvarlar olarak ele almaktadır. Çalışmanın öncelikli amacı, fuarların “ilkel-egzotik-medenî” üçlü hiyerarşisi üzerinden nasıl bir tasnif sistemi kurduğunu; bu tasnifin sömürgecilik, ırkçılık ve kültürel hegemonya ile nasıl kesiştiğini ve ötekinin bu epistemolojik düzende nasıl konumlandırıldığını tahlil etmektir.

Çalışmanın metodolojik çerçevesi, karşılaştırmalı tarih, postkolonyal teori ve epistemolojik analizi birleştiren disiplinlerarası bir yaklaşıma dayanmaktadır. Timothy Mitchell’in “sergi-olarak-dünya” kavramsallaştırması, fuarların dünyayı nasıl temsil etmediğini, aksine dünyanın kendisini bir sergi gibi algılanır hâle getirdiğini ortaya koyması bakımından çalışmanın teorik omurgasını oluşturmaktadır. Martin Heidegger’in modern çağın ontolojik yapısı üzerine çözümlemeleri, fuarların “dünya resminin çağı”nın mekânsal tezahürü olarak nasıl işlediğini ve Kartezyen özne-nesne ayrımının sergi pratiklerinde nasıl somutlaştığını kavramak için felsefî bir zemin sağlamaktadır. Edward Said’in

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü. tarihsinas@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9858-0610.

KALEMİ İLE BİR ÇIĞIR AÇAN CEVAT HAKKI TARIM’IN İLMÎ VE KÜLTÜREL HİZMETLERİ

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN*

Giriş

Kızılırmak Havzasının orta bölümünde ve İç Anadolu dağlarının esasını oluşturan Orta Anadolu yaylası üzerinde yer alan Kırşehir, eski çağlarda kurulan şehirlerin özelliklerini taşımış, sahip olduğu konumu ve fizikî özellikleri, onun muhtelif hadiseler sahne olmasının sebebi olmuştur¹. Kırşehir Hitit, Firig, Pers, Kapadokya, Roma ve Bizans devirlerinde önemini korumuş, Malazgirt Savaşı neticesi Türklerin hâkimiyetine geçmiştir.

13. yüzyılda Kırşehir adeta Selçuklu Türkiye’sinin dikkati çeken bir şehri olmuş, iktisadî ve ticarî hareketliliğin neticesi ahîlik teşkilatının belirlediği bu şehir, Ahî Evran’ın da yerleşmesiyle ahîliğin merkezi haline gelmiştir. Kırşehir, aynı zamanda Anadolu’da eserlerini bilinçli bir şekilde Türkçe kaleme alan bilginleri yetiştirir vaziyette Türklük bilincinin de merkezi olmuştur. Daha sonra birçok edip ve şair burada açılan yolu izlemiştir. Kırşehir, sözü edilen 13. yüzyılda Selçuklu Türkiye’sinde yaygın duruma gelen dinî akımlarda önemli bir yer tutmuş, Mevlevîlik, Kırşehir Emiri Nureddin Caca, şehrin kadısı Mecdeddin Ebû Bekir ve Şeyh Süleyman Türkmânî gibi isimleri içinde barındırmıştır. Bu şehirde Babaîliğe de tanık olunmuş, bu cereyanın temsilcisi olan Muhlis ve Âşık paşalar Kırşehir’de yerleşmişler, onların yetiştirdikleri halife ve müritler Babaî hareketini ülkenin her tarafına duyurmuşlardır. Kırşehir o devirlerde zengin bir kültür merkezi olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda ve gelişmesinde rolleri olan “Abdalân-ı Rûm ve “Ahiyân-ı Rûm” toplulukları buralardan uç bölgelerine gitmişlerdir. Türk tarihinde Yesevîlikten sonra ikinci bir Türk tarikatı olan Bektaşîlik de Kırşehir’de ortaya çıkmış ve buradan yayılmıştır. 13. yüzyıl sonlarında Kırşehir doğusunda Moğol asker ve aşiretler hâkim olmuş, Türkmenler, Kırşehir’in doğusu esas kabul edilerek, batıya doğru ve Anadolu’nun kuzeyden güneye kadar uzanan bölgelerinde yoğun bir şekilde yerleşmişlerdir.

1335 yılında Ebû Said Bahadır Han’ın varis bırakmadan ölümü ile Moğol İlhanlı Devleti parçalanmıştır. Böylece Anadolu ve Türk Beylikleri için önemli

* Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yozucetin@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5011-942X.

¹ Cevat Hakkı Tarım, “Kırşehir Tarihinden Notlar I” *Kılıçözü*, (Aylık Kırşehir Halkevi Dergisi) Sayı 2, Şubat 1946, s. 3; Besim Darkot, “Kırşehir”, *İslâm Ansiklopedisi*, 6. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s.764.

OSMANLILAR DÖNEMİNDE BURSA KENT EKONOMİSİNDE İŞ BİRLİĞİ AKİTLERİ (1600-1650)

Prof. Dr. Zafer KARADEMİR*

Giriş

İktisadi yaşamdaki iş birliği kültürü Ortaçağdan itibaren toplumların hayatında var olmuş ve yasal düzenlemelerin bir parçası haline gelecek kadar mühim sayılmıştır. Nakit paranın ve kredi kullanımının kısıtlı olduğu sistemlerde ticari girişim yapmak ya da sermayesini korumak isteyen yahut da emeği olup sermayesi bulunmayan kişiler için bu iş birlikleri hayati öneme haiz olmuştur. İslam dünyasında faizin yasaklanması ve mevduat bankacılığının olmayışı kredi ilişkilerinin gelişmesini önlese de kurumlar ve bireyler çeşitli şer’î yollar bulunmak suretiyle bu kısıtlılıkları aşmaya gayret etmişlerdir. Kur’an ve hadisler başta olmak üzere temel kaynaklara dayanan İslam fıkhrında geniş anlamıyla *muamelât* (işlemler)¹ ve daha dar kapsamda olmak üzere *kitabu’-l buyû*’ (satış kitabı) bahislerinde bu yollar ayrıntılarıyla işlenmiştir.² Buna göre kişiler ve firmalar ortaklık içeren ticaret ve finansman modellerini kullanılabilmektedirler.³ Faizli kredi işlevinin yerine geçen iş birlikleri, borç transferleri ve kredi mektupları ise bu çözüm yollarının en çok tercih edilenleri olagelmıştır.⁴

Arapça “şirket” kelimesi ortaklık manasında olup İslam fıkhrındaki kavramsal anlamı ise birden fazla kişinin bir mal üzerinde ortak olmalarıdır. Ancak erken dönemlerden itibaren çoğu İslam hukukçusu şirketten kastedilen şeyin mülkiyet ortaklığından ziyade ticaret ortaklığı olduğuna işaret etmektedir. Zira Hanefilere göre şirket teriminin ilk çağrıştığı anlam ortak yatırım ile kâr ve zararın ortak paylaşımıdır.⁵ Bu minvaldeki iş ortaklıklarının tarihi İslamiyet’in doğuşuna kadar dayanmakta ise de İslam öncesinde Ortadoğu’da bu konuda öteden beri var olan tecrübeler İslami kültürün içine alınarak şer’î kurallara uydurulmuştur.⁶ Böylece erken dönemlerden itibaren İslam hukukçuları eserleri ile sermaye hareketleri ve iş birlikleri hakkında eserler kaleme almışlardır.⁷

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, zaferkarademir58@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0179-4589.

¹ Abraham L. Udovitch, *Orta Çağ İslam Dünyasında Ortaklık ve Kâr*, çev. İsmail Bektaş, Albaraka Yayınları, İstanbul 2012, s. 19.

² Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü XVI.-VII. Yüzyıllarda Mudârebe Uygulaması*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 48.

³ Suna Akten Çürük, “İslam Ekonomisinde Ticaret, İş ve Ortaklık Usulleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. XIII, S. 25-26 (2015), s. 168

⁴ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2000, s. 84.

⁵ Udovitch, *a.g.e.*, s. 35.

⁶ Murat Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi*, Çeviri: Şehnaz Layık, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 4.

⁷ Bu konuda Udovitch’in adı geçen eserine müracaat edilebilir.

DEMOKRAT PARTİ CUMHURİYET HALK PARTİSİ MÜNASEBETLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK SİYASETİNDE UZLAŞI KÜLTÜRÜ (1946-1950)

Doç. Dr. Ahmet GÜLEN*

Giriş

7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP) kuruluşundan sonra kısa zaman içinde Türkiye çapında örgütlenme faaliyetlerine girişmiştir. Kuruculardan genel başkan Celâl Bayar'a göre halkın büyük alakasıyla karşılanan muhalefet partisi Ankara, Aydın ve Manisa gibi şehirlerde teşkilatlanmasını ilk aylarında tamamlamıştır.¹ Hatta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, DP Genel Başkanı Celâl Bayar'la bir görüşmesinde muhalefetin Rusya'nın talepleriyle gündeme gelen Doğu vilayetlerinde bir müddet teşkilat kurmasını istemiş; ancak bu talebi parti kurullarında görüşülerek reddedilmişti. Çünkü DP'ye Doğu'da da büyük bir ilgi vardı ve teşkilatların kurulması için bölge halkından yoğun bir talep söz konusuydu.² Nitekim Celâl Bayar, basına yaptığı bir açıklamada DP'nin 34 ilde ve 160 ilçede örgütlendiğini bildirmiştir.³ Halk arasında ilgi gören ve teşkilatlanma çalışmalarını da devam ettiren DP'nin lideri partisinin seçimlere hangi şartlar altında girebileceğini şu sözlerle basına ifade etmiştir: "...tek dereceli seçimin sağlanmış olması şarttır... çift dereceli seçimlere iştirake mâzuruz... [ayrıca]... vatandaşın kayıtsız şartsız, hiçbir tazyik, tehdit ve tesir altında kalmadan reyini kullanabilmesi... sandıkların tam bir emniyet altında bulunması, sandığa atılacak reyin içinden aynen çıkması katî olarak sağlamak gerektir... Seçimler önümüzdeki seneden evvel de yapılacak olsa, yukarıda işaret ettiğim şartlar yerine gelmişse, derhal iştirak edebilecek vaziyetteyiz."⁴

DP'deki hızlı gelişme Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içinde de bazı karşı tedbirler alınmasına neden olmuştur. İlk alınan tedbir 1946 belediye seçimlerini erkene çekme kararıydı. 30 Nisan'da Meclis'te yeni belediye kanunu müzakereleri sırasında DP'liler yerel seçimlerin Mayıs'ta yapılmasına karşı çıkmışlardır.⁵ 8 Mayıs'ta toplanan parti yetkili kurulları belediye seçimlerine

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, ahmet.gulen@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6585-0212.

¹ Celâl Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, (Haz. İsmet Bozdağ), Truva Yayınları, İstanbul, 2010, s.68.

² İsmet Bozdağ, *Bilinmeyen Yönleriyle Celâl Bayar*, Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s.124-125.

³ "Celâl Bayar'la mülâkat", *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1946, s.2.

⁴ *Celâl Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1946-1950)*, (Der. Özel Şahingiray), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s.47.

⁵ "Meclis'te Dünkü Tartışmalar", *Vakit*, 30 Nisan 1946, s.1.

MÖ II.-I. YÜZYILDA ARMENİA: ARTAKSİAD HANEDANLIĞI VE BÖLGESEL GÜÇLERLE İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Doç. Dr. Alican DOĞAN**

Seleukos kralı III. Antiokhos (MÖ 223-187), tahta geçtiğinde Seleukos Krallığı'nın sınırlarını genişletme politikasına ağırlık verirken bir taraftan da ele geçirilen bölgelerde Seleukoslar lehine idarî bir yapı kurmaya çalıştı. Antiokhos, MÖ 212 yılı başlarında Kommagene ve Armenia'nın kuzey kesimlerine düzenlediği seferlerle bu bölgeleri kontrol altına almayı başardı. Armenia'nın güney bölgelerini, muhtemelen Sophene civarını, haraca bağlayarak Armenia kralından doğuya yaptığı seferlerde kendisine destek vermesini istedi.¹ Ancak Armenia kralı Arsames, Seleuskoslara *tributum* vermeyi kestiği gibi bu talebi de karşılıksız bıraktı. Bunun üzerine Antiokhos, MÖ 212 yılında Armenia'ya bir cezalandırma seferi düzenledi. Arsamosata (modern Haraba?) yakınlarında ordugahını kurdu ve Arsames'in yerine tahta geçmiş olan Kserkses'i (MÖ ca. 228-212) kuşattı. Kserkses, bölgedeki dominyonlarının tehlikeye düşebileceğinden korktuğu için Seleukos kralına elçilerini göndererek onunla anlaşmayı tercih etti. Seleukoslara üç yüz *talanta*, bin at ve koşumlarıyla birlikte katır vermesi suretiyle barış yapıldı. Hatta Kserkses'e, kız kardeşi Antiokhis'i vererek Seleukos-Armenia arasındaki antlaşma bu evlilikle sağlama alındı. Antiokhos'un bu şekilde davranmasının muhtemel sebebi Armenialıların dostluğunu kazanarak onları kendisine bağlamak istemesiydi.² Dolayısıyla Antiokhos, Akhaimenidler ve Büyük İskender tarafından izlenen politikayı devam ettirip *tributum* ödemesi koşuluyla Kserkses'in Armenia kralı olarak kalmasına izin verdi.³ Teoride kendi bölgelerinde kral olarak anılan Kserkses gibi yöneticiler pratikte Seleukoslara bağlı yetkileri sınırlandırılmış yöneticilerdi.⁴

* Bu çalışma, TÜBİTAK "2214-A Yurt Dışı Araştırma Burs Programı" desteğiyle 1059B141600645 proje numarasıyla Paris-Sorbonne Üniversitesi'nde yürütülen araştırmanın sonucu olarak hazırlanan Alican Doğan, *Antik Belgeler Işığında Orontid ve Artaksiad Egemenliği Döneminde Armenia'nın Siyasi Durumu (MÖ VI.-MS I. Yüzyıl)*, başlıklı doktora tezinin bir bölümünün geliştirilmiş halidir.

** Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, alicandogan@outlook.com, ORCID: 0000-0001-5658-2183.

¹ Susan Sherwin White-Amelie Kuhrt, *From Samarkhand to Sardis: A New Approach to the Seleucid Empire*, London 1993, s. 190.

² Giusto Traina, "Rois ou Dynastes? Les Territoires Arméniens à L'époque D'Antiochos III", *Études Anciennes*, c. 67, 2017, s. 378; Polybius, *The Histories, Volume III: Books 5-8*, Trans. W. R. Paton, Harvard University Press, Cambridge 2011, s. 593-594.

³ Bu politik özgürlük, Seleukosların Armenia'yı tamamen kontrol altına alamadığını gözler önüne sermekteydi (Jak Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi: Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s. 71).

⁴ Traina, *a.g.m.*, s. 378. Seleukos kralı, Armenia'daki işlerini hallettikten sonra Ekbatana'ya doğru ilerledi (Sherwin White-Kuhrt, *a.g.e.*, s. 197).

SADRI MAKSUDİ’NİN DEVLET DUMASI KÜRSÜSÜNDE VERDİĞİ MÜCADELE

Doç. Dr. Alper ALP*

Giriş

Sadri Maksudi, Rusya Müslümanları İttifakının III. Kongresinden itibaren siyasetçi olarak sivrilmeye başlamıştır. Bu dönemde Rusya Müslümanları İttifakı henüz parti olarak tescil edilmemişti. Dolayısıyla İttifakın saflarında Kazan vilayetinden milletvekili seçilmesine rağmen Rusya Devlet Dumasında Müslüman Fraksiyonu adlı grup içerisinde faaliyetlerini sürdürmüştür.¹ II. Duma’nın birkaç aylık çalışma süresi içerisinde ilk olarak Müslüman Fraksiyonunun kurulması ve etkin bir çalışma disiplini ortaya koyması için çalışmıştır. O ve arkadaşlarının bütün çabalarına rağmen 36 milletvekili ile temsil edilen Rusya Müslümanları iki gruba ayrılmıştır. Müslüman Fraksiyonu 30 milletvekili ile ana omurgayı teşkil etmiştir.² 3 Haziran Kanunu ile II. Duma kapatıldıktan sonra toplanan III.Duma’da yeni koşullar sebebiyle Rusya Müslümanları 10 milletvekili ile temsil edilmiş, ancak Müslüman fraksiyonu 8 kişiden oluşmuştur.³ Maksudi, 1907-1912 yıllarında arasında faaliyet gösteren III. Duma’da Müslüman Fraksiyonunun en etkin ve önde gelen üyelerinden biri olarak dikkat çekmiştir. Dönemin Vakit gazetesi editörü Fatih Kerimi’nin tanımlamasıyla Sadri Maksudi milletin sorunlarını yakından bilen milli hayata hâkim, Türklük ve İslam dünyasından haberdar bir isimdi.⁴ Bunda Duma kürsüsünden yaptığı konuşmaların önemli bir payı vardır. Rusya Müslümanlarının taleplerini kapsamlı bir şekilde dile getirdiği gibi, meşrutiyetle yönetilen bir ülkenin taşıması gereken demokratik özellikler ve hukukun üstünlüğü ilkesi doğrultusunda önemli eleştiriler yapmıştır. Rus sağına dair somut örneklerle yaptığı eleştiriler yankı bulmuştur.⁵ Bu konuşmalarında gündeme getirdiği meseleler, işlediği konular Rusya Müslümanları İttifakı’nın da bakış açısını yansıtmaları bakımından dikkate değerdir. Zira Müslüman Fraksiyonunda

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, alper.alp@hbv.edu.tr, ORCID: 0009-0008-8109-0576.

¹ Dilyara Usmanova, Deputatı ot Kazanskoy Gubernii v Gosudarstvennoy Gubernii v Gosudarstvennoy Dume Rossii, Kazan-2006, s.17-29.

² L.A., Yamayeva, Musulmanskie Deputatı Gosudarstvennoy Dumı Rossii 1906-1917, Ufa-1998, s.40-46.

³ Alp, Alper, Çarlık Rusyasında Ceditçi Bir Aydın ve Siyasetçi Olmak: Sadri Maksudi, Ankara-2025, s.107-110.

⁴ Emre Özsoy, Stalin’in Darağacında Bir Tatar Aydın Portresi: Muhammed Fatih Kerimi ve Ceditçilik Hareketi, Selenge Yayınları, İstanbul-2023, s.160-161.

⁵ Sadri Maksudi’nin Rus Parlamentosundaki 5 yılı aşan üyeliği Türkiye’ye geldikten sonraki parlamento çalışmaları açısından da önemli bir birikim fırsatı sağlamıştır. Türkiye’deki milletvekilliği dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Adile Ayda, Sadri Maksudi Arsal, Ankara-1991; Nasrullah Uzman, *Sadri Maksudi Arsal’ın TBMM’deki Faaliyetleri*, Tarih ve Tarihçi’nin İzinden Kazım Yaşar Koprıman Armağanı, Yay.Haz. Altan Çetin, Ankara-2014, s.477-496 ; İsmail Türkoğlu, Üç Parlametoda Bir Mebus Sadri Maksudi Arsal, İstanbul-2025.

SON DÖNEM OSMANLI EĞİTİM KURUMLARININ MÂLÎ KAYNAKLARIYLA İLGİLİ BAZI TESPİTLER

Doç. Dr. Ebubekir KEKLİK*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda merkezî bir yapılanmayla yürütülen eğitim-öğretim faaliyetleri, Tanzimat'tan itibaren kurumsal bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu süreç, araştırmacılar tarafından genellikle hukukî düzenlemeler, çeşitli müfredat programları, birtakım istatistik veriler ve okullaşma üzerinden değerlendirilmiş, eğitim-öğretim kurumlarının mâlî kaynakları meselesi nispeten az ele alınmıştır.

Osmanlı modern eğitim-öğretim kurumlarının kuruluşunu, yaygınlaşmasını ve devamlılığını mâlî kaynaklarını hesaba katmadan anlamak tam olarak mümkün değildir. Doğrusu -en başta belirtmek gerekir ki- söz konusu eğitim-öğretim kurumlarının mâlî kaynakları çok yetersizdir.

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı eğitim sistemi vakıf temelli bir yapıya sahipti. Medreseler, sıbyan mektepleri ve diğer eğitim kurumları, genellikle merkezî devlet bütçesinden değil vakıflar tarafından finanse edilmekteydi. Bu yapı, merkezî idarenin eğitim kurumları üzerindeki doğrudan mâlî sorumluluğunu sınırlamaktaydı.

Klasik çağlarda devletlerin halka genel eğitim vermek gibi bir düşüncesi yoktu. Yaygın eğitim, geleneksel dinî kurumların kontrolündeydi. Eğitimin devlet tarafından organize edilmesi fikri, XIX. asırda Batı'da ortaya çıkmıştır.¹

Klasik Osmanlı düzeninde, devletin tebaaya genel eğitim vermek gibi bir düşüncesi yoktu. En azından bu konuda merkezî bir yapılanmadan bahsedilemez. Eğitim de tıpkı adlî/kukukî işler gibi ulemanın kontrolündeydi. Tanzimat'tan sonra Maarif ve Adliye nezaretleri tarafından yürütülen işler klasik Osmanlı düzeninde ulema tarafından yürütülüyordu.² Ancak bu denetimi, modernleşme döneminde ortaya çıkan merkezî kontrol mekanizmasıyla karıştırmamak gerekir; zira klasik eğitim düzeninde eğitimin temel istikametini belirleyen şey, gelenek ve bu geleneğin bir sonucu olarak mektep kurucularının eğilimleriydi.

* Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ebubekirkeklik@karatekin.edu.tr; ORCID: 0000-0002-7982-8980.

¹ Mehmet Ö. Alkan, "İmparatorluktan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", *Osmanlı Geçmişi ve Günümüz Türkiye'si*, Derleyen: Kemal Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 84; Benjamin C. Fortna, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonunda Eğitim ve Otobiyoğrafı", Çevirenler, Aytaç Yıldız, Mustafa Gündüz, *Osmanlı Eğitim Mirası, Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*, Hazırlayan: Mustafa Gündüz, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013, s. 229.

² Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s. 1.

SULTAN ABDÜLAZİZ'İN HAL'İ MESELESİNİN AVRUPA'DAKİ YANKILARI

Doç. Dr. Emel DEMİR GÖRÜR*
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim GÖRÜR**

Sultan Abdülaziz Dönemi ve Hal'e Giden Süreç

Sultan Abdülaziz, abisi Sultan Abdülmecid'in vefatı üzerine 1861 yılında, 32 yaşında veraset yoluyla tahta çıkmıştır¹. Şehzadeliliği döneminde sade bir yaşam süren², pehlivanlığa, ciride, ava ve ata meraklı, gösterişli bir kişi olan Sultan, muhafazakârlar tarafından geleceğin yavuzu olarak görülmüş ve saltanatı yıllarca beklenmiştir. Sultan Abdülmecid'in harcamalarından rahatsızlık duyan yenilik taraftarları da Sultan Aziz'in mali ve siyasi sorunları aşma iradesine sahip olduğuna inanmışlardır. Bu inanç, her iki kesim için de geleceğe dair umut kaynağı olmuştur³.

Saltanatının ilk yıllarında tebaası tarafından övülen Sultan Abdülaziz, Âli ve Fuad Paşaların hâkimiyet döneminde Tanzimat reformlarını devam ettirmiştir. Ordu ve donanmayı modernleştirmiş, imar çalışmalarını arttırmış ve eğitim alanında önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde Osmanlı donanması dünyanın en güçlü filolarından biri hâline gelmiş ve demiryolu ağı genişletilmiştir⁴. Sultan Abdülaziz, Avrupa ile yakın ilişkiler kurma siyasetinin bir tezahürü olarak 1867 yılında Fransa ve İngiltere'yi ziyaret etmiş, İngiltere'de Kraliçe Victoria tarafından büyük bir törenle ağırlanmıştır. Bu seyahatler, Osmanlı Devleti'ne yönelik sempatinin artmasına vesile olmuştur⁵. Ancak bu parlak tablo, ilerleyen yıllarda mali krizin yapısal nedenlerinden biri hâline gelmiştir. Askeri ve mimari projelerin getirdiği mali yük⁶ ve dış borcun artmasıyla sürdürülemez bir noktaya evrilmiş, 1870'lerde Osmanlı maliyesi adeta çöküşe sürüklenmiştir⁷. Eylül 1871'de Âli Paşa'nın vefatı⁸, Sultan Abdülaziz'in saltanatında ikinci dönemi

* Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, emeldemirgorur@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1408-1377.

** Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Halilibrahimgorur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5866-99.

¹ Mahmud Celaledin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, Haz. İsmet Miroğlu, C. II, Berekât Yayınevi, İstanbul 1983, s. 122.

² Nihat Karaer, "Abdulaziz", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, 2005, s. 314.

³ İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 197.

⁴ Mahmud Celaledin Paşa, *a.g.e.*, s. 122.

⁵ Emel Demir Görür, "Reception, Accommodation, and Farewell of the Sultan Abdülaziz in Britain", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 83, (2024/2), s. 111-144; *Manchester Evening News*, 31 May/Mayıs 1876.

⁶ Mahmud Celaledin Paşa, *a.g.e.*, s. 122.

⁷ *Northern Echo*, 31 May/Mayıs 1876. Osmanlı Devleti'nin borçlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; TNA., FO 424/35, 1875-1876; TNA., FO 424/36, 1876-1878.

⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s. 207. İbnülemin, Âli Paşa'nın ahirete intikalinin devletin halini değiştirdiğini, paşanın ölümüyle Sultan Abdülaziz'in de manen öldüğünü yazmıştır. Bkz; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. 1, 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1892, s. 27.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN GÜNÜMÜZE EÇMIADZİN KİLİSESİ'NİN SİYASİ FAALİYETLERİ

Doç. Dr. Eray BAYRAMOL*

Giriş

Sömürgecilik yarışının dünyada ivme kazanmasıyla birlikte ortaya çıkan ham madde ve pazar arayışı Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep oldu. Yer altı ve yer üstü kaynaklarının zenginliği sebebiyle emperyalist ülkelerin hedefindeki Osmanlı Devleti, bir taraftan dış baskıya maruz bırakılırken bir taraftan da ülke içinden yıpratılmaya çalışıldı. 18. yüzyıldan itibaren süre gelen, gayrimüslim hakları bahanesiyle Osmanlı Devleti üzerinde hegemonya kurmak isteyen İngiltere, Rusya ve Fransa için Birinci Dünya Savaşı, Türk devletinin topraklarını paylaşmak için kurgulanan bir savaş ve eşsiz bir fırsattı. Birinci Dünya Savaşı'nı bir fırsat olarak nitelendiren sadece savaşa katılan devletler değildi. Osmanlı Devleti'nin savaş sonunda yıkılacağını düşünen Eçmiadzin Kilisesi, Osmanlı Devleti'ne düşman olan başta İngiltere ve Rusya ile iş birliği yaparak, Anadolu'nun doğusunda bir Ermeni devleti kurulacağını ümit etti. Bu ümit ile birlikte Eçmiadzin Kilisesi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya saflarında yer aldı.

Toynbee, "Cihanşumul kiliseler, bir medeniyetin yıkılışını takip eden karışıklık dönemlerinde vücut bularak, yıkılan medeniyetin gerileyişini ve çöküşünü geçici olarak durduruşun müessesesevi tezahürü olan evrensel bir devletin siyasi çerçevesi içinde gelişmeye yatkındırlar" tespitiinde bulunmuştur. Gerçekten de büyük devletlerin siyasi gücüne dayanan dinler, evrensel olabilme idealine ulaşabilmişlerdir. Roma İmparatorluğunun Hristiyanlığı kabul etmesi, bu tespiti iyi bir örnektir. Nitekim Hristiyanlığın geniş coğrafyalara yayılışı, Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı kabul edişiiyle sağlanabilmiştir. Dolayısıyla bir Ermeni milletinden, Ermeni devletinden ya da Ermeni tarihinden ziyade, Ermeni kilisesinden bahsetmek anlamlı olacaktır. Bu sebeple geçmişten günümüze kadar gelen süreçte, Ermeni Kilisesi daima, Ermeni milletinin varoluşunun yegâne müessesesi olarak takdim edilmiştir.¹

Ermeni tarihi ile ilgili geçmişte yazılan tarihi metinler de esasında aynı amaçla Ermeni din adamları tarafından kaleme alınmıştır. Ermenilerin kendilerine milli bir tarih yaratma çalışmaları VIII. yüzyıldan itibaren kilise mensupları tarafından gerçekleştirilmiştir. Ermeni Kilisesi kendi varlığını muhafaza

* Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, eray.bayramol@alanya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1979-0271.

¹ Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983, s. 29-30.

TOKAT ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 19. YÜZYILDA TOKAT'TA KULLANILAN KUMAŞLAR*

Doç. Dr. Hüsnü YÜCEKAYA**

Giriş

Yürütülen çalışmada bir dokuma üretim merkezi olan Tokat'ta 19. Yüzyılda kullanılan ve üretilen kumaşlar incelenmiştir. Kumaşlar, şer'iyye sicillerindeki tereke kayıtlarından tespit edilmiştir. Tokat dışındaki dokuma üretim merkezlerinden getirilen kumaşlar ve Tokat menşeli dokumalar yüksek bir doğruluk oranı ile belirlenmiştir. Bugünden 19. yüzyıla doğru bir projeksiyon tutulmuş, dönemin genel tekstil tercihleri ve dokuma üretimi açısından şehrin o günkü görüntüsü büyük ölçüde ortaya çıkarılmıştır. Yürütülen araştırmanın en önemli sonuçlarından biri ise 19. yüzyılda Tokat'ta ithal kumaş kullanım oranlarının peyder pey yükselse de oldukça sınırlı düzeyde kaldığıdır.

Tokat dışından şehre getirilen kumaşlarda, Osmanlı iç üretim merkezlerinden getirilenlerin, ithal olanlardan birkaç kat fazla olduğu görülmüştür. Kumaşlar, kıyafetler ve ev dokumaları ile ilgili kullanım tercihlerinin en çok yansıdığı yer şer'iyye sicilleridir. Şer'iyye sicillerindeki terekelerde, kumaş kullanımı ve üretimi ile ilgili çok önemli bilgiler mevcuttur. Tereke kayıtlarında ölen kişilerin miras dökümü yapılmaktadır. Bu kayıtlarda Kadı'nın kullanılan kumaşların niteliği ve menşei konusunda çok ayrıntılı bilgileri kaydettikleri görülmektedir.¹

Ayrıca manifaturalık “top” olarak belirtilen toptan kumaşların fiyatları da genelde belirtilmiştir. Örneklemin yoğun olduğu terekelerde birkaç yüz kelimeyi aşkın kumaş adı vardır. Yürütülen çalışma çerçevesinde incelenen Şer'iyye Sicillerinden 82 numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinde bine yakın kumaş adı bulunmaktadır. Sadece bu sicil bile kaydedildiği dönemin kumaş tercihlerini

* Yürütülen çalışma daha önce doktora tez çalışması olarak yapılan “Şer'iyye Sicillerine Göre:19. Yüzyılda Amasya, Kayseri, Tokat ve Trabzon Şehirlerinde Dokumacılık” isimli çalışmadan yararlanılmıştır. Bu tezde dört bölümden biri Tokat şehri ile ilgilidir. Bu tezde 9 şer'iyye sicilinden yararlanılmışken yürütülen çalışmada 11 sicilden tarama yürütülmüştür 11 sicil 9'u daha önce tez olarak yapılan çalışmada kullanılmıştır. Ancak kullanılan sicil ve tez olarak yapılmış transkript çalışmaları yeniden incelenmiş özellikle kumaş türü ve tespit sayılarında %30'lara varan oranda güncellenmiştir. Hüsnü Yücekaya, Şer'iyye Sicillerine Göre: 19. Yüzyılda Amasya Kayseri, Tokat ve Trabzon Şehirlerinde Dokumacılık, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2012.

**Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, husnu.yucekaya@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0017-7514.

¹ Halil İnalıcık, “Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar” isimli çalışmasında, tereke kayıtlarında kumaşların kullanıldığı yerleri, kullananların sosyal durumları ve bu ürünlerin ticareti ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler verildiğini belirtmektedir. Kadı'nın, çeşitli sosyal menşeli kişilerin listeleri halinde ne tür malları kullandıklarını aktarmıştır. Halil İnalıcık, Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2008, s.53.

BÜYÜK MÜCADELENİN KÜÇÜK KAHRAMANLARI: ANTEP SAVUNMASINDA ÇOCUKLAR

Doç. Dr. İbrahim TAVUKÇU*

“Nasfet ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye'nin müstakbel çocukları, bunu, biran hatırdan çıkarmamalıdır.”¹

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Giriş

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti açısından I. Dünya savaşını bitirerek bir felakete son vermiş ise de Türk milletinin son sığınağı ve dayanağı olarak elde kalan anayurt Anadolu’ya karşı başlatılan yeni bir işgal sürecinin de başlangıcı olmuştur. Mondros Mütarekesinin 7’nci maddesiyle Anadolu, İtilaf Devletlerinin keyfi işgaline açık hale getirilmiş, ilhak ve istila siyasetinin meşru, hukuki dayanağı olmuştur. Mütarekenin imza edilmesiyle cephelelerdeki fiili çatışmalar sona ermiş ise de henüz mütareke metnindeki imza kurumadan, on yıldır devam eden aralıksız savaşlar nedeniyle harap olan Anadolu, bu defa haksız hukuksuz yeni bir işgal ve istila dalgasına maruz kalmıştır. 9 Kasım 1918’de İngilizlerin İskenderun’u işgali ile başlayan² işgal dalgası bütün yurda yayılmış; kısa bir müddet içinde, Türk istiklal mücadelesinin en şerefli sayfalarından birinin yazılacağı, daha sonraları “Gazi” unvanını alacak Antep de işgal sahasına dahil edilmiştir.

Ateşkes Anlaşmasının imzalandığı tarihte Türk kuvvetlerinin elinde kalan Katma İstasyonu’ndan 80 km içeride bulunan ve bölgenin önemli bir ticaret, sanayi merkezi olan Antep, ilk aşamada, 17 Aralık 1918’de İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İngilizler, işgale mütarekenin 7’nci maddesini dayanak göstermişseler de gerçekte, bu maddeyi işler hale getirecek, metinde ifade olunduğu şekliyle, “müttefiklerin emniyetlerini tehdit edecek vaziyet” ortaya çıkmadığı halde işgal gerçekleşmiştir. Bu hakikate rağmen İngilizler işgal için gerekli şartların oluştuğunu savunmuş, işgalin ana sebebinin yanı sıra kış mevsiminde süvari hayvanlarının iâşesini sağlamak gerekçesini de bir işgal sebebi olarak görmüştür.³

* Dicle Üniversitesi, Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ibrahimtavukcuu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1791-121X.

¹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S. 36, Gen. Kur. Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1961, s. 1.

² *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Türk İstiklal Harbi I*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 79.

³ *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, C. 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, s. 54.

ANNAN PLANI SÜRECİNİN KKTC CUMHURİYET MECLİSİ'NDEKİ YANSIMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (2004)

Doç. Dr. Mehmet Biçici*
Murat DAĞ**

Giriş

Kıbrıs sorunu, Birleşmiş Milletler (BM) gözetiminde yürütülen müzakere süreçlerine rağmen uzun yıllar boyunca kalıcı bir çözüme ulaşılamamış; özellikle 1974 sonrasında iki toplumlu ve iki bölgeci federasyon temelinde şekillenen çözüm parametreleri çerçevesinde çeşitli girişimlere konu olmuştur. 2000'li yılların başında uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler, Kıbrıs meselesinin çözümüne yönelik yeni bir ivme yaratmış ve bu bağlamda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından taraflara sunulan kapsamlı çözüm önerisi ortaya çıkmıştır.¹ Annan Planı'nın hazırlanmasında, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin hız kazanması ve Türkiye–Avrupa Birliği ilişkilerinde yaşanan gelişmeler belirleyici olmuştur. Bu dönemde uluslararası toplum, Kıbrıs sorununu yalnızca ada içi bir uzlaşmazlık olarak değil, aynı zamanda Avrupa Birliği'nin genişleme süreci ve Doğu Akdeniz'de bölgesel istikrarla doğrudan bağlantılı bir mesele olarak ele almıştır. Bu yönüyle Annan Planı, önceki çözüm girişimlerinden farklı olarak çok aktörlü bir diplomatik zeminde şekillenmiş ve kapsamı itibarıyla Kıbrıs sorununa ilişkin en bütüncül çözüm önerilerinden biri hâline gelmiştir.

Kıbrıs Adası'nın uluslararası siyaset gündemindeki ağırlığı, büyük ölçüde sahip olduğu jeostratejik konumdan kaynaklanmaktadır. Doğu Akdeniz'de Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika arasında bir geçiş noktası olan ada; deniz ulaştırma hatları, enerji güzergâhları ve askerî konuşlanma açısından tarihsel olarak büyük güçlerin ilgisini çekmiştir. Kıbrıs, askerî-stratejik bağlamda İskenderun Körfezi'ne uzanan bir “doğal uçak gemisi” niteliği taşımakta; bu özellik adayı yalnızca bölgesel değil küresel güvenlik dengelerinin de önemli bir unsuru hâline getirmektedir.² Bu çerçevede adadaki askerî faaliyetler; Türkiye ve KKTC'nin güvenlik politikalarının yanı sıra İngiltere'nin egemen üs bölgeleri, Birleşmiş Milletler Barış Gücü ve diğer uluslararası aktörlerin varlığıyla çok

* Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, bicici@gantep.edu.tr , ORCID: 0000-0002-2011-1088.

** Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, muratdagtc@gmail.com, ORCID: 0009-0004-4883-1978.

¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Birleşmiş Milletler Kapsamlı Çözüm Planı (Annan Planı)* (Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2004), 1–12, https://www.mfa.gov.tr/bm-kapsamli-cozum-plani-annan-plan_i.tr.mfa

² Ulvi Keser, “Kıbrıs'ın stratejik önemi bağlamında adada askerî faaliyetler ve ilgili tarafların askerî gücü,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 2, no. 3 (2006), s. 116–118.

TÜRK HAVA HARP SANAYİİNİN TÜRK HAVA ORDUSUNUN KURULUŞ, TEŞKİLATLANMA, KURUMSALLAŞMA VE STRATEJİK GÜCE DÖNÜŞME EKSENİNDE İNCELENMESİ (1951-2014)

Doç. Dr. Osman YALÇIN*

Giriş

Bilim tarihi aynı zamanda insanlığın tekemmül etme tarihidir. İnsanın medeniyet tarihinde gelişmesi kısa sürede teşkilatlanmayı, düzen kurmayı, normlar geliştirmeyi, gelecek nesilleri teminat altına almayı gerektirmiş ve tarih boyu bunun mücadelesi verilmiştir. Ne var ki bu mücadelenin sebepleri hemen hemen aynı olmakla birlikte, mücadele yönteminde iki temel aşama bulunmaktadır. Nüfusun artması ile birlikte genel olarak aynı kökene dayandığı kabul edilen insanlık da farklı gruplara ayrılmıştır. İlk zamanlar doğaya ve insan dışı varlıklara karşı verilen hayatta kalma düşüncesi zamanla diğer insan gruplarına karşı da verilmek zorunda kalınmıştır. İnsan grupları hayatlarını sürdürdükleri alanlarda egemenliği korumak için kendi içlerinde bir düzen sağlarken, kurdukları düzenin dıştan gelecek saldırılara karşı korunması için de tedbirler geliştirmeye başlamışlardır. Bu esastan bakıldığında örgütlenme mantığı ve korunma için geliştirilen savunma araçları her çağda coğrafi alanın imkanlarına ve dış faktörlere bağlı olarak gelişme göstermiştir. Bilim tarihine göre tarihte bazı gelişmelerin etkisinin asimetrik olduğu açıktır. Ateşin bulunması, tekerleğin icadı, gemilerin yapımı, demirin, yazının, barutun icadı, ateşli silahların bulunması ve buharın kas gücünün yerini alması bu kapsamdadır. Sonuç itibariyle bu gelişmelerin toplamı “Sanayii Devrimini” oluştururken, insanlığın tarihi de derinden etkilenmiştir. Günümüz teknolojik gelişmelerinin temelinde buradaki gelişmelerin etkisi büyüktür. Orta Çağ’da ateşli silahların gelişmesi orduların yapıları ve etki alanları da hızla genişlemeye başlamıştır. Yeni Çağ’da ise demiryolunun bulunması ile orduların günlük hareket kabiliyeti ortalama dört kat artmıştır. Teknolojik gelişmeler insanlığında buna bağlı olarak denizler dışında da mobilize olmasını ve mobilizasyonun süratle artmasını sağlamıştır. Bu gelişmelerin yoğunlaştığı dönem Türk tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu dönemine rastlamış ve yükselme döneminde özellikle teknolojik gelişmeleri ordularına tatbik etmekte olağan başarı göstermişlerdir. Ordu düzenleri tarihte düzenli devlet ordusu olması yönünde müstesna yerini hemen her zaman korumuş ve çağıyla uyumlu bir teşkilatın içinde olmuştur. Öyle ki tarihte yer alan pek çok Türk zaferinin temelinde, ordudaki yapılanma, teşkilat, disiplin ve çağın

* Emekli Hava Öğretmen Kıdemli Albay (1998-A-06), osmanyalcin3334@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6259-6490.

TÜRK GAZÂ POLİTİKALARINDA GÂZÎ-DERVİŞ, ALP-EREN PORTRELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Şeyda BÜYÜKCAN SAYILIR*

Giriş

Selçuklu-Bizans sınırlarında kurulan bir uç beyliğinin çok az bir zaman içerisinde büyüyerek Osmanlı Devleti'ne giden süreçte tarihin akışını asırlarca değiştirecek güçte bir devlet hâline gelmesi, yepyeni bir din ve kültürün taşıyıcısı olarak kurulan bu yeni Türk-İslam devleti, bir kısım batılı tarihçiler tarafından tam manasıyla açıklanamamış ve bu husustaki görüşler de sıklıkla tartışılmıştır. Tartışmaya konu olan bu yabancı tarihçilerin hayatlarına ya da siyasi kimliklerine bakıldığında bu iddialara kuşkuyla yaklaşılması gerektiği açıktır. Söz konusu bu araştırmacılar Herbert A. Gibbons, Birinci Dünya Savaşı'nın en korkunç zamanlarında 4 yıl boyunca İstanbul'da geçirdiği zaman zarfında kaleme almış olduğu eserinde "İmparatorluğun menşe'lerini araştırmaya" karar vermiştir.¹ Dünya Harbi esnasında yazmış olduğu eserinde, diğer Avrupa, Afrika, Asya raporlarıyla dünyayı yeniden şekillendirecek büyük güçlere hizmet etme amacını taşıdığını gizlememektedir. Anglo-Amerikan ittifakından bahsetmesi dolayısıyla bu gücün hangi unsurlardan oluştuğunu tahmin etmek zor değildir. Aynı zamanda kendisinin İngiliz İstihbaratı, Savaş ve Propaganda Bürosu ve İngiliz siyasetçilerinin yardımcısı Arnold Toynbee ile ilişkisi bulunmaktadır. Toynbee, Ermeni örgütlerinin yanı sıra Amerikan misyoner liderleriyle de yakın ilişki içinde çalışan birisidir. Ermeni davasını destekleyen çok sayıda broşür ve makale yayınlayan Herbert Adams Gibbons'un bu siyasi ilişkileri çerçevesinde kendisi tarafından kaleme alınan Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki aslî unsurların etnik aidiyetlerinin ne olduğu hususu, bu bakımdan bilimsel zeminde tartışmaktan oldukça uzaktır. Herbert A. Gibbons'un 1916 yılında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve ona yardımcı aslî unsurların olası etnik kökenleri ile ilgili yayınladığı söz konusu "*The Foundation of the Ottoman Empire*" adlı eseri bu konuyla ilgili tartışmaların ilk örneklerinden birisidir.² Gibbons'a göre, böyle büyük bir imparatorluğun kuruluşunun 400 çadırdan mürekkep bir Türk aşiretinden tek başına oluşması mümkün değildir. Ona göre, bu devletin doğuşu olsa olsa bir terkinin sonucu olup bunu da oluşturan unsurlar, "göçebe ve pagan" Türklerle

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, sbuyukan@ogu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8407-9403.

¹ Herbert Adams Gibbons, *The Foundation Of The Ottoman Empire, A History Of The Osmanlis Up To The Death Of Bayezid I (1300-1403)*, The Century Co., New York 1916, s. 5, 263.

² Gibbons, *a.g.e.*, s. 13.

OSMANLI KADININ ÇALIŞMA HAKKI VE ÇEKİNCELER

Doç. Dr. Tuğba ÇINAR*

Giriş

İnsanların üretici oldukları yahut iş hayatında bulunduklarına dair devlet dairelerinde çalışıyor olmak biçimindeki yaygın düşünce Osmanlı'da henüz bu alana girmemiş kadınların üretken olmadıkları yanlışlığına yol açmıştır.¹ Bunda kadınlara ekonomik, toplumsal ve politik yaşamda tanınan rolün sınırlı olması, üretim görevlerinin erkeklere verilmesi ve ev içinde harcanan emeğin ekonomik niteliklerinin reddedilmesi de etkilidir. Kadınının erkeğe maddi olarak bağımlı olduğu ve ülke ekonomisine pratikte hiç katılmadığı şeklinde fikirler bulunmaktadır. Namık Kemal 1867 yılındaki bir yazısında Osmanlı'da nüfusun yarısının (erkeklerin) üretici olup diğer yarısının (kadınların) tüketici olmasından yakınmıştır.² Bu konudaki yanlış kadınlarla ilgili yeterli istatistiki bilginin olmamasından ileri gelmektedir. 1919 yılında Charlotte Lorenz, Almanya'da hazırladığı “*Kadın İşçiler Açısından Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadın Sorunu*” konulu doktora tezinde Anadolu halkının %81’inin kadın ve çocuklar dâhil olmak üzere tarım ve hayvancılık yaptığını, savaşta-barışta kadınların ekonomiye yön verdiklerini, tekstil üreticiliği ve ipek böcekçiliği, dokumacılıkla uğraştıklarını istatistiki verilerle ortaya koymuştur.³ Tereke kayıtlarına ait bir çalışmada 19. yüzyılın ilk yarısında bakkal, berber, basmacı, çilingir, aşçı, macuncu, hüseyinci, bahçıvan, çalgıcı, çizmeci, duvarcı, değirmenci, dülbendci, terzi, dülgere, ekserci, et hammalı, fincancı, haffaf dellâli, kemhacı, keresteci, koltukcu, kuş kafesci, kuyumcu, muhızır, püskülcü, papas, sandalcı, sebzeçi, sütçü, şerbetçi, tütüncü, tuğlacı, zer-nişancı gibi farklı mesleklerde yer alan kadınlara dair bilgilere ulaşılmıştır. Bunlar kadınların üreticilikten tamamen uzak olmadıklarını göstermektedir.⁴

Osmanlı kadınlarının nitelikli işlerde yer almaları ise ilk olarak ebelik mesleğiyle başlamıştır. Ardından 1872’de ilk kadın öğretmen, 1882’de de ilk kadın okul yöneticisi atanmıştır. Bunlar kadınların “*kadınısı*” olarak nitelendirilen

* Çukurova Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, cinartuba@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2960-6850.

¹ Serpil Çakır, *Osmanlı’da Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 343.

² Mehmet Ali Gürol, “Osmanlı Devleti’nde XIX. Yüzyılda Çalışma Yaşamı ve Girişimcilikte Kadın”, *Osmanlı Ansiklopedisi “İktisat”*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 593.

³ Çakır, a.g.e., s. 343-344; Gürol, a.g.m., s. 593-594

⁴ Kadir Yıldırım, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017, s. 126.

Prof. Dr. Mustafa Turan adına hazırlanan bu armağan kitap, yalnızca ilmî birikimiyle temayüz etmiş bir akademisyene duyulan saygının değil; aynı zamanda yetiştirdiği talebeler üzerinde derin izler bırakmış bir hocaya, temsil ettiği kültür ve irfan dünyasıyla müstesna bir münevvere karşı duyulan vefanın samimi bir nişanesidir. Uzun yıllar boyunca Türk tarihçiliğine, Türk akademisine ve yetiştirdiği öğrencilere emek vermiş olan hocamız için böyle bir çalışmayı hazırlamak, bizler açısından hem ilmî hem de vicdanî bir sorumluluk olmuştur.

Prof. Dr. Mustafa Turan Armağanı, yalnızca kıymetli hocamızın ilmî çevre üzerindeki derin tesirini değil; aynı zamanda meslektaşlarının ve farklı kuşaklardan yetiştirdiği akademisyenlerin kendisine duyduğu hürmet ve vefayı da gösteren müstesna bir çalışma olmuştur. Türkiye'nin 42 farklı üniversitesinden ve 2 kamu kuruluşundan toplam 104 bilim insanı, 93 ayrı çalışma ile bu esere katkı sunmuştur. Bunun yanında, 62 farklı üniversiteden ve 2 kamu kuruluşundan 134 hakem, gönderilen çalışmaları büyük bir akademik titizlik ve ilmî mesuliyet duygusuyla değerlendirmiştir. Armağan kitabında yalnızca hakem sürecini başarıyla tamamlayan çalışmalara yer verilmiş; bu yönüyle eser, yalnızca bir vefa nişanesi değil; aynı zamanda güçlü bir akademik emeğin, kolektif ilmî hassasiyetin ve ciddi bir bilimsel denetim sürecinin mahsulü olarak ortaya çıkmıştır.

Her bir makale, yalnızca akademik bir katkı değil; aynı zamanda hocamıza duyulan hürmetin, vefanın ve teşekkür hissini satırlara yansıtmış hâlidir. Farklı üniversitelerden, farklı çalışma alanlarından ve farklı kuşaklardan bilim insanlarını aynı eser etrafında buluşturan temel saik de hiç şüphesiz Prof. Dr. Mustafa Turan'ın akademik dünyada bıraktığı güçlü izdir.

Prof. Dr. Nasrullah Uzman

